

פרוייקט העלאת יהודי סוריה ולבנון
ראיון עם ד"ר מנחם נחום, חיפה
תאריך: 26.9.1999
מראיין: אריה כהן

אריה כהן: ד"ר מנחם, אני מבקש שבשלב הראשון של הראיון תספר קצת על בית אבא בקמישלי. על הפרנסה. לאחר מכן נעבור לנושא ההעפלה או המעבר מקמישלי לארץ-ישראל. בשלב הראשון התגוררתם אני מבין בקמישלי.

ד"ר מנחם נחום: השלב הראשון היה שההורים הם בעצם ילידי תורכיה, נציבין. עיירה שזכורה וידועה כעיירה של רבי יהודה בן-בתירא שנזכר גם בגמרא "פסחים", והוא קבור שם. כתוצאה מהמנדט הצרפתי, הצרפתים רצו בעצם לקצר להם את קווי התובלה, אז הם הקימו את העיירה קמישלי.

ש: קווי תובלה לאן?

ת: לפריפריה שנקראה "צוואר הברווז".

ש: אלג'זירה אתה מתכוון?

ת: אלג'זירה. היא כונתה אלג'זירה אבל היא נקראה גם צוואר הברווז או מקור הברווז. בעצם כל הזמן הצרפתים סבלו מכל מיני התנפלויות של כל אותם הבדואים והנוודים והתורכים שהתכוונו להציק להם, הרי זה נמצא בגבול סוריה-תורכיה-עיראק. לכן הם הקימו את העיירה קמישלי. כדי לעודד את הבניה שלה הם נתנו כעין קפיטולציות לכל אותם אלה שבאו והם קיבלו אדמות ושטחים שיוכלו לעבד אותם, כמו משפחת רחימה שקיבלה מושבה שלמה. ככה בעצם עיירת קמישלי התחילה לצמוח ב-1927.

ש: כן.

ת: אבי במקורו היה מעין תלמיד חכם. הוא ישב ולמד בתלמוד תורה שם או מה שהיה. ככה בעצם מצאו אותו כחיתון פה לבתו של המוכתאר. אמי היתה בת יחידה והיתה בת מיוחדת מאד.

ש: בת יחידה למי?

ת: למשפחת נחום. לאבא שלה קראו נחום רחימה. מצאו את השידוך.

ש: אתה מדבר איתי על קמישלי.

ת: על קמישלי, כלומר בקמישלי. אבי בעצם קיבל לפרנס את המשפחה. עסק במה שנקרא הלבנת נחושת, "מִפְנֵי". כל הסירים וכל כלי האוכל היו עשויים מנחושת, לא היה אלומיניום ונירוסטה. הוא היה מלבין אותם. היו באים אליו בעיקר לפני חגים והוא היה מלבין.

ש: מלבין באמצעים כימיים?

ת: הוא היה מלבין עם בדיל. ... על האש ומצפה אותם. זה מה שנקרא הלבנת נחושת. היה עושה אותם לבנים באמצעות בדיל.

ש: היה משקיע אותם בתמיסה של בדיל?

ת: לא. קודם כל היה מנקה אותם עם חציץ כזה ו... כזאת, משפשף אותם ומוציא אותם אדומים. לאחר מכן היה שם אותם על האש, מלהט אותם, ואז יש אבקה כזאת, "שִׁנְאָדֶר" קוראים לזה בערבית, הוא היה זורק את זה וזה היה מעלה עשן כדי שהבדיל יתפוס טוב. אז היה שם בדיל ועם צמר-גפן היה מורח את הבדיל

וזה היה יוצא לבן מסביב. הכל היה עבודה ידנית. שום עבודה של הטבעה וכך הלאה. זה היה המקצוע שלו. בתקופות שלפני חגים כל הקהילה היהודית שהיתה מאד קטנה שם, ממנה הוא התפרנס. בחלק האחר הוא היה נודד בתוך הכפרים הערביים. היה נוסע לחודש, חודשיים, שלושה, לפעמים ארבעה חודשים. הלבנת נחושת מכפר לכפר. הוא היה מלבין לכל השבטים ולכל התושבים המקומיים בסוריה את הכלים שלהם והיה חוזר. בו בזמן היו לנו אדמות בסוריה ואמא שלי היתה זו שדאגה לעיבוד שלהם, העיבוד החקלאי. כך התפרנסו. מצד אחד מהעיבוד החקלאי

ש: העיבוד נעשה על ידי

ת: גידולי חיטה וירקות.

ש: אבל מי עסק באופן ממשי בעבודה הזאת?

ת: היו לה עובדים, פועלים ערבים. הם עבדו יחד איתה. גם השכנים היו ערבים והיחסים בינינו לבין הערבים היו יחסים מעולים.

ש: אתה מדבר איתי על שנות השלושים?

ת: אנחנו מדברים כרגע על שנות השלושים, כן. מערכת היחסים הזאת בינינו לבין הערבים כפי שאמרתי היתה מאוד טובה. כך למשל אחי כשנולד ולאמי לא היה חלב אז השכנה הערביה הניקה אותו. כל המערכת הזאת היתה עם תקשורת מאד טובה ואחריות ומילת כבוד. הבעיות התחילו, אם אתה מודע לזה, בתוך סוריה ולבנון, הנאצים החדירו הרבה מאד חוליות תעמולה נאצית. הם עשו חריש לא קטן. גם האיטלקים הנאצים החדירו בפנים, בתוך סוריה ולבנון, כי הסורים היו מאד מתוסכלים. הם לא קיבלו את העצמאות שלהם כמו שקיבלו המצרים, כמו שקיבלו העיראקים. הלבנונים לא קיבלו את העצמאות שלהם כי הצרפתים משכו אותם באף הלאה. לכן התסכול שלהם היה גדול וזה היה שדה חממה טוב מבחינת הפעילות הנאצית. לכן גם לא בכדי יצא שמשטר וישי, המשטר הנאצי, הצליח להיות בסוריה ולבנון. הקש ששבר את גב הגמל היה שהתחילו להחרים את ..., הנאצים היו צריכים את החיטה והקמח ואני זוכר שאמי היתה צריכה להבריח בלילה את כל היבול שהיה, להחביא אותו. אז הם באו ולקחו את הכל, כלומר הנאצים שחדרו לתוך קמישלי.

ש: אביך נולד ב-?

ת: 1906.

ש: ואתה?

ת: 1937. אמא שלי ב-1913. כך שמבחינה זו אבי היה תלמיד חכם שהתפלל לציון ונשא את פניו לציון. אני זוכר שבלילה היה בא ללמד אותי משפטים בעברית, הרי היינו צריכים לקרוא ולמדנו את זה. בסוריה אם ידוע לך, בתקופת מלחמת העולם הראשונה, כל ההנהגה הארצישראלית היתה בדמשק ושם היה בית ספר עברי על טהרת העברית וכך הלאה, כך שהנושא הזה של העברית היה בידיהם מקובל. אז הוא החליט ביחד עם אמי שאנחנו עולים לארץ. כדי לעלות לארץ, פה מתחיל השלב השני, איך מתארגנים בצורה כזאת שמצד אחד לא ייראה כלפי חוץ כאילו שבורחים מכאן ואיך אפשר לארגן את הרכוש העיקרי ולהביא אותו לארץ. ברור שאתה צריך לעזוב את הכל. אתה לא יכול למכור כי אז זה ברור, זה נראה לעין. אז אתה משאיר את האדמות, אתה משאיר את הבתים, כמו לגבי ההורים של אמי שהשאירו את כל

הדברים, אמנם בגבול תורכיה, בעיר נציבין. אגב, הלכנו לבקר יחד עם אמי. לקחתי אותה לראות והיא ראתה את הבנינים ואת הכל שלהם, כלומר של אמא שלי ז"ל. במילים אחרות, הגיעו למסקנה שכן עולים. מכרו את כל הרכוש דלא-ניידי ואת מה שאפשר לקחת לקחו, אם היה זהב או כל הרכוש שהיה, לקחת מה שאפשר.

ש: פשוט מעניין אותי, כי אני גם רוצה ... הרכוש היהודי בארצות ערב וכולי, הרכוש שנשאר לאמא בנציבין מוכר על ידי השלטונות כשלה?

ת: לא. זאת הבעיה. אף אחד מכל ממשלות ישראל לא ניסתה להעלות כלל את הטיעון הזה של הרכוש של היהודים בארצות האיסלם. כיוון שהעיירה נציבין היא בגבול קמישלי, היא כאילו היתה במנטליות הסורית. אי אפשר היה לגעת בזה. אני אסביר לך גם למה אי אפשר היה לקחת את כל זה, כולל האדמות בקשמילי, כולל המגרשים, כולל הבית וכך הלאה. אמנם הבתים בקמישלי היו בתים עשויים חימר ותבן שהיו לשים ועושים וכך הלאה, אלה לא בתי אבן שהיו קיימים שם, אבל הערך של האדמות והנכסים בכל זאת היה. העלייה התחילה בעצם כשהיו צריכים למצוא את המבריחים הערבים כדי לשלם להם. המבריחים הערבים היו באיזו שהיא צורה קשורים לאנשי העלייה פה בארץ. זה לאחר מכן. אנחנו היינו צריכים לשלם קודם כל כדי להגיע עד לגבולות ארץ-ישראל ומשם בעצם התחיל הקשר. אנחנו נסענו מקמישלי באיזו שהיא משאית שלקחה אותנו לתחנת הרכבת בחלב. בחלב עלינו לרכבת שנסענו איתה לביירות.

ש: מתי זה היה?

ת: ראשית '45! בערך באפריל '45. הגענו לביירות. בביירות היינו צריכים להשתהות בבית הכנסת. קיבלו אותנו והסתירו אותנו שם.

ש: כשאתה אומר הגענו, זה אתה, אבא, אמא ו-?

ת: כל המשפחה.

ש: כמה נפשות?

ת: היינו שמונה נפשות.

ש: ששה ילדים?

ת: כן. בביירות לנו בבית הכנסת שם. קיבלו אותנו ואירחו אותנו בבית הכנסת. השלטון, המנדט הצרפתי, ככל שיכל להכביד על המנדט הבריטי בטח היה מוכן לעשות את זה כי הרבה מאוד עליות גם ממזרח אירופה עברו דרך ביירות, דמשק וחלב כדי להגיע לארץ בהסכמה של הצרפתים. בביירות מתחילה העלייה הבלתי-לגאלית לשמה כי מכאן להגיע ולהתקרב לגבולות ארץ-ישראל זו היתה בעיה לא קטנה. חלק מהדרך הסיעו אותנו עם משאית.

ש: כשאתה אומר הסיעו אותנו למי אתה מתכוון?

ת: אותם המבריחים שקיבלו הון עתק מההורים כדי להביא אותנו עד לגבול המפגש עם אנשי העלייה מהארץ.

ש: זאת אומרת שעד לאותה נקודה לא היה שום קשר בין המשפחה שלך לבין אנשי המוסד לעלייה ב'?

ת: לא. שום קשר.

ש: זאת אומרת הכל עשיתם...

ת: מתוך לחץ ציוני של ההורים שרצו להגיע לארץ-ישראל בתשלום פרטי וכך הלאה. אחי הקטן גבי היה תינוק בן שלושה, ארבעה חודשים. אמרו לה שברגע שהתינוק יבכה לא תהיה להם שום ברירה אלא לחנוק אותו ולזרוק אותו בדרך. מרגש לשמוע את זה. כך שאמא היתה צריכה לשמור עליו טוב טוב, על השקט הנפשי שלו. אחרי הכל הוא תינוק. [צריך] כל הזמן להאכיל אותו. זה לא היה פשוט. בנקודה מסוימת שהגענו ביציאה מביירות התפצלנו פתאום לשלוש חוליות.

ש: המשפחה הקטנה הזאת?

ת: המשפחה הקטנה פוצלה לשלוש. בכל המהומה שהיתה ובלילות, אתה יוצא בלילה ואתה צריך להגיע לכל מיני מבוכים כדי לעלות לאותה משאית, הסתבר שאני נשארתי עם אמא שלי ואחי. האחיות שלי היו בנפרד, יפה ורחל, ואבא שלי היה בנפרד. כלומר היינו שלוש קבוצות שלא ידענו קבוצה אחת מהאחרת איפה היא נמצאת בכלל, לאן היא תגיע.

ש: לכל קבוצה כזאת היה מבריה?

ת: הם השתלבו. הרי אנחנו לא היינו רק לבד, כלומר המשפחה עם מבריה משלנו, אלא היתה קבוצה של איזה אני מעריך בסביבות 12 או 14 איש כל קבוצה כזאת.

ש: שלוש קבוצות.

ת: המשפחה שלי התפצלה לשלוש קבוצות. היינו צריכים לנוע בלילה ברגל, אתה הולך ברגל וביום אתה ישן מתחת לגשרים, מתחת לכל מיני מנהרות כאלה שאתה מוצא ומערות שהיו מחביאים אותנו במשך היום, כי היו שם הלשונות וכל מיני. היו גם מבריהים שהסגירו את העולים כדי לקבל פיצוי על כל עולה שהוסגר. מזלנו היה שהערבים האלה שהבריחו אותנו הכירו טוב את ההורים שלי ואת אמי, לכן גם הם היו אמינים בתהליך הזה. ביום הם היו נעלמים לנו, משאירים אותנו בתוך המערות. מדי פעם היו מבריהים לנו אוכל לאכול קצת והם היו נעלמים ובאים לפנות ערב כדי שנוכל להמשיך איתם את הדרך.

ש: במבט לאחור אתה זוכר את המסלול שעשיתם? ניסית לשחזר אותו פעם?

ת: לא ניסיתי. אני יודע שעד ביירות אני זוכר את זה טוב. את המשאית הזאת שהביאה אותנו מביירות לכיוון צידון אני זוכר טוב. מצידון ודרומה יותר זה היה כבר תהליך של הליכה ברגל. אלה היו נתיבים לא-נתיבים. נתיבי העפלה סמויים כאלה.

ש: מצידון ברגל?

ת: מצידון ברגל. המשכנו ללכת, מצידון היה צריך לחתוך לכיוון חניתה. את זה אני יודע. את זה עשינו ברגל. זה לקח שבועיים או שלושה ברגל.

ש: שבועיים שלושה?

ת: כן, ברגל. כשהגענו, החוליה שלי, של אמא שלי ושל אחי

ש: ושל אחרים.

ת: של אחרים שהיו איתנו בקבוצה הזאת. לגבי שתי הקבוצות האחרות לא ידענו. כשהגענו לחניתה, מחניתה הבריחו אותנו עם משאית שבאה.

ש: תרשה לי, השלב הזה הוא מאוד חשוב לי.

ת: כן.

ש: הגעתם לקיבוץ חניתה. בקיבוץ היה מישהו שקיבל אתכם?

ת: כן.

ש: מי?

ת: היה איזה אדם, לא יודע את השם שלו, אבל היה אדם שקיבל אותנו. אבל זה לא היה שאנחנו נשארים שם, אלא לקחת אותנו. כשהמבריחים הערבים הראו לנו את חניתה הם אמרו – זאת חניתה, אתם הולכים לשם ושם כבר ידאגו לכם. הם הסתלקו להם. יותר לא היה לנו קשר איתם. הם קיבלו את הכסף שלהם והכל והלכו. בחניתה זה היה סך הכל מין מעבר כזה. העבירו אותנו לאיזו שהיא משאית קטנה שהביאה אותנו לקיבוץ יגור.

ש: בשלב הזה נתנו לכם תעודות? [עשו] שינוי של זיהוי?

ת: לא. זאת הבעיה שאני רוצה להתעכב עליה. ברגע שעלינו על המכונית הקטנה הזאת שהביאה אותנו ליגור, הרי אצל אמא שלי היו כל המסמכים של הרכוש, הקושאנים של האדמות, של הבתים, תעודות הזיהוי שלנו, כל מה שהיה. את כל זה לקחו אנשי העליה ביגור. עד היום אני לא יודע היכן זה ולכן גם לא יכולנו לתבוע את הרכוש שלנו בתורכיה, את הרכוש של אמי והוריה של אמי.
ש: לא ניסית להתחקות אחר...

ת: ניסיתי באיזה שהוא שלב. חשבתי שאולי דרך בית התפוצות. ביגור ניסיתי לברר מי היה האדם. לא הצלחתי לעלות על זה ואני מודע לזה שזה קיים באיזה שהוא מקום.

ש: בארכיון ההגנה ניסית?

ת: בארכיון ההגנה ניסיתי. לא הצלחתי למצוא את המסמכים האלה. אבל כל המסמכים היו שם. לנו לא היה בכלל, יותר לא היו לנו שום תעודות. לא קיבלנו תעודות עד מלחמת השחרור שאז בעצם היינו בירושלים כבר וגרנו שם די בתנאי מצוקה. אז עשו את מפקד האוכלוסין ונתנו לנו. לכן המספרים שלנו הם כולם עוקבים. שלי 31333, של אחי 31334, של אמא שלי 31335 וכך הלאה.
ש: בוא נישאר עדין ביגור.

ת: ביגור, כשאנחנו הגענו, הסתבר לנו שאחרי יומיים הגיעו האחיות שלי ליגור.

ש: באותה דרך? מחניתה משאית שמעבירה ליגור?

ת: כן.

ש: היה שם ליווי של מישהו דרך אגב, במשאית הזאת?

ת: מאיפה?

ש: מחניתה. מישהו ליווה אתכם?

ת: זה אותו האדם שקיבל אותנו בחניתה, הוא היה לבוש, אתה יודע

ש: ארצישראלי.

ת: כן, ארצישראלי, פשוט. אנחנו היינו לבושים לחלוטין כמו ערבים. אני הייתי לבוש בשמלה, הלבישו אותי כדי שלא יראו. הגענו ליגור.

ש: לא הבנתי – מה לא יראו?

ת: מעינא בישא, תמיד היו מלבישים את הבנים כמו בשמלה. זה היה גם הלבוש הערבי המקומי.

ש: ג'לביה מה שנקרא.

ת: כמו ג'לביה כזאת, כן. ביגור הורידו לנו את כל הבגדים.

ש: עוד לא הבנתי למה הלבישו אתכם באותה ג'לביה, באותה שמלה?

ת: לא, לא. בבית. אמא שלנו הלבישה אותנו. לא מישהו הלביש אותנו.

ש: זה היה הלבוש המסורתי?

ת: זה היה הלבוש שלנו.

ש: הבנתי.

ת: כשהגענו הם הורידו לנו את כל הבגדים והחליפו לנו את כל הבגדים.

ש: בחניתה או ביגור?

ת: ביגור. החליפו את הכל. רצינו בעצם להגיע לאלרואי, שם היתה אחותה של אמי.

ש: מה שמה?

ת: שמחה.

ש: שמחה מה?

ת: משפחת יוסף. יש להם פה גם בן, כלומר בן דודתי. השם שלו זה חושיאל, אבל המשפחה זה בן-יוסף.

זה שם שבעצם שונה פה.

ש: מה היה השם המקורי?

ת: אני לא זוכר. מה שאני יודע זה שהם עוד מ-1934 גרו באלרואי. כשאנחנו באנו אנחנו רצינו ללכת

קודם כל לשם, לאדם שאנחנו מכירים, שנדע לאן אנחנו בעצם

ש: כן.

ת: מיגור העבירו אותנו לאלרואי. היה קל גם להסתיר אותנו שם, להטמיע אותנו בתוך אוכלוסיה מקומית

כעולים בלתי לגאליים. אחרי הכל סרטיפיקטים לא קיבלנו ולא היתה שום מכסה של סרטיפיקטים כאלה.

ש: אני מבין שביגור מישהו מקבל אתכם. משכנים אתכם איפה שהוא עד שכל ...

ת: מחליפים לנו את הבגדים, לוקחים לנו את כל התעודות, כל מסמך שיכול לזהות אותנו עם יהודי סוריה.

ישנו שם באיזה האנגר כזה, אני זוכר שהחליפו לנו את הבגדים באותו האנגר וישנו שם. למחרת העבירו

אותנו לאלרואי.

ש: הם נתנו לכם לאכול?

ת: אכלנו בהאנגר הזה כשהגענו, החליפו לנו את הבגדים, התרחצנו, ישנו שם על הרצפה, היו שם כמה

מזרונים, ומשם הלכנו לאלרואי.

ש: הסיעו אתכם?

ת: הסיעו אותנו לאלרואי. באלרואי חיכינו לשאול איפה אבא, מה עלה בגורלו. אבא הגיע לאלרואי בערב

חג הסוכות.

ש: ב-1945?

ת: כן. אני זוכר שיצאתי מהבית של דודתי לכיון מרכז אלרואי ופתאום אני רואה את אבא מולי.

ש: משהו כאן לא מסתדר לי. יצאתם מקמישלי אמרת לי משהו בסביבות אפריל 45'. לקח כמעט חצי שנה עד שהגעתם?

ת: זה לקח בערך שלושה, ארבעה חודשים.

ש: כל הזמן הזה ... בחלב ...

ת: היינו ... בחלב. זה לא שהתחנות היו זורמות שעברנו ועברנו ונסענו, אלא בחלב היינו צריכים להיתקע בבית הכנסת שם, להישאר שם שבועיים, שלושה, חודש אולי ומשם לנסוע לביירות. עד שההורים ארגנו את כל הנושא הזה ברכבות וכך הלאה.

ש: זאת אומרת גם בביירות הייתם תקופה ארוכה?

ת: היינו תקופה ארוכה בביירות, כן.

ש: כי אם אתה מדבר איתי על סוכות ...

ת: מביירות גם כן, היינו צריכים כל הזמן להסתתר ולנוע ולפעמים יום ולילה ויום ולילה היינו נשארים באותו מקום. זה לא היה דבר שוטף, זה היה תלוי בנסיבות אם היתה פירצה בגבול או לא היתה פירצה בגבול, היה מעבר או לא היה מעבר. זה מה שקרה שאבא הגיע לפני סוכות ב-45'. אני זוכר שפגשתי אותו והבאתי אותו לבית של דודתי כי הוא חיפש איך להגיע.

ש: זאת אומרת התכנית המקורית שלכם היתה להגיע לאלרואי.

ת: בהתחלה לאלרואי, כן. אמי רצתה להגיע לאחותה ושם לפתוח את העיניים, לדעת לאן אנחנו בעצם, לאיפה אנחנו יכולים [ללכת]. אבל כיוון שאבא היה דתי וכל הזמן פניו לציון וירושלים שהיתה בראש מעייניו, החלטנו שאנחנו עוברים, יש לנו עוד קרובי משפחה בירושלים. סבתא שלי מצד אמא היתה לה אחות בירושלים. באנו אליהם לירושלים.

ש: לפני שאנחנו עוברים לירושלים תרשה לי כמה שאלות לגבי אלרואי. באלרואי לא היו הרבה מבנים אז שנקנו עד כמה שאני זוכר על ידי ...

ת: זה היה מושב שיתופי. כולם עיבדו את האדמות ביחד וחילקו, הכל בשיתוף.

ש: אני מבין שהרוב שם היו מיהודי קמישלי.

ת: הרוב היו יהודי קמישלי וכורדיסטאן.

ש: ממי הם קנו את הקרקעות, את חלקות הקרקע?

ת: זה היה מושב. אי אפשר להגיד מנהל מקרקעי ישראל של היום, אבל הסוכנות היהודית היא זו שנתנה את האדמות. לכל משפחה היתה יחידת משק של 28 דונם נדמה לי. אבל הכל עובד במשותף, כמושב שיתופי. לנו לא היה חלק שם. אנחנו באנו לשם, התארחנו אצל הדודה איזה חודש, חודשיים, ומשם המשכנו לירושלים. לנו לא היה חלק שם. בירושלים היינו אצל הדודים האלה.

ש: לא היתה לכם אפשרות להישאר באלרואי ולקבל יחידת משק?

ת: לא, בשום אופן לא, אי אפשר.

ש: למה?

ת: מכיוון שכל היחידות שם חולקו וזה היה משק משותף. אנחנו לא בני ממשיכים כמקובל היום.

ש: תרשה לי עוד כמה שאלות לגבי המשפחה באלרואי, הדודה שלך באלרואי. הם הגיעו לשם ב-1934, 1935 או משהו כזה? אני מבין שלפני זה הם היו ...

ת: בראשית שנות השלושים הם הגיעו.

ש: לאן הם הגיעו בהתחלה, לפני אלרואי? היו פה בחיפה?

ת: הנושא הזה של ההחמרה בגבולות קיבל משמעות לקראת סוף שנות השלושים, לא ראשית שנות השלושים. בראשית שנות או השלושים או בין העשרים לשלושים המעברים היו ...

ש: פתוחים.

ת: כן. להגיע מביירות לאלרואי לא היתה בעיה. היתה רכבת העמק והם ירדו באלרואי. כלומר הם נסעו ברכבת. אם זה היה לפני שנות השלושים יכולנו לנסוע. היינו עולים בחלב ויורדים באלרואי. היתה רכבת העמק שעברה שם. היו פסי רכבת והכל. אז הם הגיעו בדרך הפשוטה ביותר. דרך הסוכנות היהודית הם הגיעו כקבוצה וקיבלו שטח אדמות לעיבוד.

ש: אז המשפחה שלך מגיעה לירושלים. אני מבין שבירושלים היתה כבר משפחה. ספר לי קצת עליה.

ת: בירושלים היתה לנו משפחה מאוד יקרה. דודה תמר ודודה ... והאמא שלה בעיקר שהיתה האחות ...

ש: מה שם המשפחה שלהן שם?

ת: גרשוני. כשהתקבלנו שם... ברור שגם להם היו אז ארבעה ילדים

ש: כשאתה מדבר על ארבעה ילדים, זו משפחת גרשוני תמר ו-?

ת: אברהם בעלה. בעלה היה ערבי שהתגייר ונקרא גרשוני, ולכן קראו לו אברהם, על שם אברהם... [אבינו]. הוא היה בקשר מאוד הדוק עם יהודי קמישלי בתור ערבי שהיה נוסע וחוזר וכן הלאה, לכן אבא של דודה תמר ראה אותו כאדם מאוד אמין ומאוד נאמן.

ש: הוא התגייר שם?

ת: פה בארץ. דודתי היא ילידת הארץ.

ש: הוריה הגיעו הנה

ת: בשנות העשרים.

ש: לירושלים?

ת: לירושלים. בירושלים התארחנו שבוע שבועיים אצל הקרובים והם היו גרים בתנאי מצוקה מאוד קשים.

ש: איפה?

ת: רחוב אגריפס. היו גרים בחדר וחצי שהשירותים היו בחוץ משותפים לכל הדיירים של החצר, כמו הדירות הישנות של ירושלים. אמא שלי זריפה ז"ל היתה בעצם אשת הקשר והפעילה עם דודתי, דודה תמר. היא היתה הרוח החיה כי אבי מבחינה כלכלית לא כל כך התעסק בנושאים האלה כמו שיותר בעניני הרוח. אבא שלי הוא משה מנחם ואמא שלי בתו של נחום רחיים שהיה ידוע כאדם מאוד נשוא פנים ונשוא עם.

ש: ראש הקהילה בקמישלי?

ת: הוא היה, כן. במילים אחרות נאלצו לשכור שם דירה וגרנו שמונה נפשות בדירת חדר שהיתה פעם בור מים.

ש: באיזו שכונה?

ת: זכרון יוסף.

ש: זה שם באזור רחוב אגריפס?

ת: מתחת לרחוב אגריפס.

ש: השכונה הזאת אני מבין היתה מאוכלסת בהרבה מאוד כורדים ...

ת: בעיקר כורדים. לא קמישלים. כורדים.

ש: חלבים לא היו שם?

ת: חלק קטן מאוד. אבל היו שם בוכרים, היו שם כורדים. משפחת בנאי לדוגמה היתה בשכנות. אנחנו גרנו אצל משפחת ברזאני. ידועים הקבלנים ברזאני. אבל הם השכירו לנו את דירת החדר הזאת. זה היה חדר אחד והשירותים בחוץ משותפים לעוד דיירים. גרנו שם תקופה של שנתיים בערך. אחר כך עברנו

ש: אתה רץ קצת מהר מדי. ממה בינתיים המשפחה חיה שנתיים?

ת: אבא עבד כפועל פשוט אצל קבלנים. כל מה ש[מצא]. האחות הקטנה עבדה במושב זקנים. יפה היתה אז קטנה. היא האחות הבכורה.

ש: אתה מדבר על יפה אשתו של מוסא לוי מקרית אתא?

ת: לא. זאת בת-שבע. יפה גרה ברוממה, היא האחות הבכורה. היא עבדה במושב זקנים. גם האחות השניה בת 10 או 12 התחילה, כלומר הן עבדו והביאו את הכסף הביתה. אותו דבר האחות רחל היתה עובדת בכל מיני עבודות של ניקיון וכך הלאה כדי לפרנס את המשפחה. לא זכו באור מן ההפקר.

ש: אנחנו נמצאים בשלב בו אתם עוברים מזכרון יוסף לרכוש הנטוש של הערבים במלחמת השחרור בקטמונים. אתם גרים שם בבית גדול ליד הקונסוליה הסורית.

ת: איפה שהיתה פעם.

ש: שהיתה פעם, כמובן. אמרת לי שזה...

ת: מול בית ספר שפיצר, מול מגרש הפועל.

ש: מול מגרש הפועל של פעם?

ת: זה נקרא המושבה היוונית. זאת המושבה היוונית.

ש: למה קראו לזה המושבה היוונית?

ת: באזור הזה יש את המושבה הגרמנית ואת המושבה היוונית ואת בקעה ואת תלפיות. זאת היתה מושבה יוונית שבעיקרה היתה מבוססת על סגנון של חיים ובניה יוניים. במושבה הגרמנית כמובן היו חלק מהמפלרים שהיו גם כן באזור הזה.

ש: בין היתר ציינת שהמשפחה שלך יחד עם 12 משפחות קמישליות גרתם בשכנות

ת: בבתי סמוכים.

ש: בקטמונים.

ת: לא קטמונים. קטמון. היתה קטמון אחת.

ש: כן, סליחה, קטמון. כל המשפחות האלה הגיעו מזכרון יוסף ונחלאות, נכון? והתקבצתם.
ת: נכון.

ש: אתה מספר לי גם על ענין של הקצבה של מזון.

ת: שאלת על מקורות הפרנסה אז אמרתי לך שמקורות הפרנסה התבססו בשלושה מישורים. האחד שהיינו קונים את החיטה ואת האורז בלילה מהערבים שהיינו הולכים לבית צפפא. הם היו כאילו מעבר לגבול, מעבר לתחום המצור. היינו באים בלילה בהיחבא. אם היו תופסים אותנו היו לוקחים מאיתנו את כל מה שקנינו ואז הכסף גם היה הולך. זה מקור אחד שהיה. אמא היתה מוכרת חלק וחלק היתה משאירה לבית. מקור שני היה שהיינו קוטפים פירות והיינו מוכרים אותם בשוק מחנה יהודה.

ש: מבית הכרם?

ת: עין כרם. איפה שהיום הדסה העברית.

ש: זה גם כן היה נטוש אני מבין.

ת: נטוש, כן. המקור השלישי היו התלושים שהיינו מקבלים והקצבות, חלק אמא שלי היתה מוכרת כדי לממן את הכלכלה שלנו, כי אבא היה בבית חולים. שלושה חודשים היה חסר הכרה.
ש: בגלל אותו רסיס ...

ת: בגלל אותו רסיס שהוא קיבל. עד היום הוא לא תבע ולא ביקש להיות מוכר כנכה צה"ל. בסופו של דבר פיצו אותנו בחמש לירות. פיצו את אבא שלי על כל התקופה ועל הכל. זה היה עלבון לאינטיליגנציה.
ש: מתי הוא קיבל את אותן חמש לירות?

ת: אחרי שפחות או יותר יכל לשבת במיטה. כשהבאנו אותו הביתה הביאו לו חמש לירות על תקופת העבודה שהוא עבד שם.

ש: הוא עבד בשנלר? שם הוא קיבל את הפגז.

ת: כן. שם הוא קיבל את הרסיס, בעבודה שלו.

ש: הבנתי.

ת: מזה יכולנו להתקיים עד שאבא התחזק. את כל הענין הזה של המצור במלחמת השחרור עברנו בצורה הזאת של הקיום, כלומר כשאבא איננו מתפקד, עד שהתחזק. אחר כך, כשהתחזק, הוא עבד בסלילה של דרך בורמה. הוא היה פועל חוצב מה שנקרא. הוא היה איש מקצוע שם, חוצב שעובד כשחצבו את דרך בורמה.

ש: תרשה לי להתייחס למשפחות הקמישלות שהיו בקטמון באותה תקופה. במה הן התעסקו? ממה הן התפרנסו?

ת: יצחק ביבי גם כן היה פועל.

ש: אתה מדבר איתי על ביבי שהיה אחר כך חבר כנסת?

ת: לא, הוא לא היה חבר כנסת. זה מרדכי ביבי, זה משהו אחר, עיראקי מרמת-גן, אין לו קשר.

ש: אתה מדבר איתי על משפחת ביבי מקמישלי?

ת: נכון. הם התפרנסו, כמו אבא הוא היה חוצב. מי עוד היה שם?

ש: משפחת פנחסי?

ת: פנחסי היתה אלמנה. היא היתה מכבסת, תופרת. או משפחת כהן שהתפרנסה בעיקר מתפירה, היו תופרים כל מיני

ש: אותה משפחת כהן שהיו מעוויג'ה?

ת: לא. אלה לא

ש: זאת משפחה אחרת?

ת: כן. בעוויג'ה היתה משפחת רחימה.

ש: אם אני מבין נכון רחימה עיברתו למנחם?

ת: לא. יש משפחת רחיים. אבא היה ממשפחת מנחה ומזה מנחם, כי המשפחה היה על שם האבא ולא על שם האמא. אמא היתה ממשפחה רחיים, בית שאילה. לאמא שלה קראו שאילה. לה קראו זריפה. פה ניסו לעברת לה את זה לזלפה, כי זה היה שם קרוב. המשפחה שלי היתה משפחה מאוד מיוחסת. אמא של אבי, כלומר סבתי, נקראה חסמה, ואבא שלו נקרא יוסף. כלומר משה בן-יוסף. היא נפטרה עוד בקמישלי. אותה אני עוד זוכר. גם סבתא מצד אמא נפטרה בקמישלי. למרות שהיתה ילידת נציבין, היא נפטרה בקמישלי. שתי הסבתות שלו. את הסבים שלי לא הכרתי כי במלחמת העולם הראשונה נפלו הרבה מאוד חללים מהמשפחה, כולל ...

ש: במסגרת השירות הצבאי אצל התורכים?

ת: כן. סבא שלי. גם את אבא שלי לקחו אבל הוא הצליח איכשהוא לחמוק.

ש: הוא גם שירת בצבא התורכי?

ת: כן, ולכן ברחו לקמישלי כי לא רצו, בתורכיה היה דבר שאם אתה לא משרת בצבא אתה צריך לתת "בדל עסקר", כופר. זה היה מין מס שאם אתה לא משרת אתה צריך לשלם אותו. בכדי לא לשלם אותו עדיף לך להסתלק משם.

ש: המעבר הזה בגלל הנושא של הגיוס מתי היה?

ת: גם הקפיטולציות וגם ענין הגיוס. 1926, 1927.

ש: אנחנו חוזרים לירושלים. אנחנו עוסקים בפרנסה של אותן משפחות מקמישלי שהיו בקטמון. ציינת את משפחת ביבי.

ת: ביבי, כהן, פנחסי, מורדוך. היה כדאי שתראיין את אריה מזרחי, הוא מומחה לכל השמות וכל זה.

ש: ראיינתי אותו.

ת: הוא היה פעם גם נציג העדה בפני הסוכנות וכל מוסדות המפלגה של מפא"י וכך הלאה. אלה היו מקורות הפרנסה שלנו בתקופה מלחמת השחרור בקטמון. משם לאחר מכן אבא החליט יחד עם אמא ובלחץ של, לפני מלחמת השחרור אחותי הבכורה התחתנה, היא היתה בת 15 והתחתנה ועברה לאלרואי.

ש: זה היה אז נהוג להתחתן בגילאים צעירים?

ת: כיוון שזה היה קרוב משפחה. אריה מזרחי הזה הוא גיסי. הוא היה מבוגר ממנה כי הוא עלה לפנינו לארץ. הוא שירת כגפיר בשירות המנדטורי ונוטר אחר-כך. היא התחתנה ועברה לאלרואי.

ש: יחד עם אריה מזרחי?

ת: יחד עם אריה מזרחי. במלחמת השחרור היא כבר לא היתה איתנו. אני זוכר את החתונה שלה איך ששחטו את העגל. אחר כך כמובן לא יכולנו לראות אותה ונולד הנכד. אמא רצתה מאוד להיות ליד הנכד. בלחץ של אחותי מכרנו את הבית בירושלים. עד היום זו בכייה לדורות. עברנו לאלרואי וקנינו שם יחידת משק. מכרנו את זה ב-2,500 לירות, את הבית והמגרש.

ש: זה היה רכוש נטוש. נכנסתם אליו, בעצם פלשתם אליו. אני מבין שהממונה על הרכוש הנטוש הגיע אליכם בשלב מסויים.

ת: נכון. שילמנו שכר דירה. זה בעצם היה העוול הכי גדול. הרי יכלו אז ליצור מצב עובדתי מבחינה מדינית ולומר – אנחנו עזבנו את הרכוש שלנו בסוריה, חלו חילופי אוכלוסין, מדוע אנחנו צריכים בעצם לשלם שכר דירה? הרי כל הרכוש שלנו נשאר. למה הוא נשאר שם? עקב כל המאבק הלאומי פה בארץ-ישראל. אילו לא היה המאבק הלאומי אז לא היתה בעיה שם למכור ולעשות את כל הדברים. זה הדבר הזה ששילמנו והיינו צריכים לשלם פה שכר דירה למה שלימים קראו עמידר, אבל קודם קראו הממונה על הרכוש הנטוש.

ש: אני מבין שככה כל המשפחות שחיו שם עברו את אותו תהליך?

ת: כן, הן שילמו.

ש: שילמו שכר דירה?

ת: כן.

ש: זה היה בדמי מפתח?

ת: לא. זה היה דייר מוגן.

ש: אבל אמרתם לי שמכרתם את הדירה.

ת: אתה מוכר את הזכות שלך. מכרת את זה ב-2,500 לירות. זה לחם עוני. בסכום הזה קנינו באלרואי יחידת משק.

ש: אז כן יכולתם לקנות. קניתם את זה ממישהו שעזב?

ת: כן. גרנו בסמיכות לדודה. אני לא רציתי לעבור מירושלים. הייתי ילד, סך הכל בן 15, 16. שכרתי חדר עם יהודה פנחסי בדירה שלו.

ש: בדירה שלהם אתה מתכוון.

ת: כן. ההורים עברו לאלרואי. אני נשארתי שם לעבוד. אני עובד מגיל עשר בעצם בכל הנושא הזה של לקנות את הסחורות מבית צפפא וכך הלאה.

ש: כמה זמן נמשך, איך נקרא לזה?

ת: כל מלחמת השחרור הייתי צריך לעבוד בלמכור עיתונים, למכור ספרס, ללכת לעבוד כנער שליח בהתאחדות בעלי מלאכה, בתעשייה זעירה. עבדתי בכל עבודה שרק יכולתי לפרנס את המשפחה.

ש: כמה שנים זה נמשך? עד מתי יכולת להגיע לבית צפפא ולקנות מהם באישון לילה?

ת: לכל אורך מלחמת השחרור.

ש: מיד אחרי המלחמה זה נפסק?

ת: אחרי המלחמה זה נפסק. אחרי המלחמה כבר לא היה צורך כי הכל נפתח. אני זוכר את הכרזת יום העצמאות הראשון, איך שכולנו יצאנו לרחובות ורקדנו ושרנו כילדים. כל אותם הדברים שמראים אותם בארועים היסטוריים, [מראות] אטרקטיביים. אני רואה את זה כאילו שפה הייתי ופה הייתי ועל האוטו הזה ישבתי ועל המכונית הזאת נסעתי. כמוכן שבכל מהלך מלחמת השחרור, כל הנושא הזה של האצ"ל וכל הנושא הזה של הלח"י. גרנו בזכרון יוסף, אז ללכת ולקבל את ההקצבה הזאת של המים והנפט, לעמוד בתור בלילה. אתה רואה פתאום את אנשי האצ"ל [באים] לזה שמחלק את הנפט עם מה שאז נקרא סטן, התת-מקלע הזה, מכוונים אותו לראש ואומרים לו – אם עוד פעם אחת אתה תמכור ותגנוב מהחלוקה, אנחנו נהרוג אותך. כלומר הם דאגו גם שלא יהיו רמאויות בנושא הזה של החלוקה כי היו כאלה שהיו במקום לשים לך נניח 20 ליטר היו שמים לך 17 ליטר ו-3 ליטר היו מוכרים בשוק שחור. הנושא הזה של שוק שחור היה אז די מפותח. מזה גם ניזונו חלק גדול מהאנשים.

ש: אם נגעת כבר בנקודה הזאת, אני מבין שאנשי זכרון יוסף ונחלאות היו יותר מקורבים לאצ"ל, נכון?
ת: לאצ"ל, נכון. אני זוכר גם את הבריטים שהיו באים, אנשי הכלניות כמו שקראו להם, עם הכובעים האדומים.

ש: הצנחנים.

ת: הצנחנים. היינו מנסים לעזור בכל מיני פעולות הסחה כדי שהם יוכלו לברוח ולא פעם חשבנו שתפסנו מרגלים והיינו צועקים כדי להסגיר אותם. אבל הענין הזה שעם הבריטים היתה תקופה מאוד קשה כי השכנה שלנו שירתה במשטרה הבריטית, השכנה ממול. כשגרנו באותה דירה אומללה שהיתה בור מים אז הבת שלהם שירתה במשטרה הבריטית והיא לא היתה כל כך אהודה בעצם העבודה הזאת שלה. כך שכל הנושא הזה, הנטייה שלנו לאצ"ל ולבית"ר וללח"י, כל הפעילות הזאת היתה מובנת מאליה באזור הזה. מזה גם ינקנו. מבית הכנסת בו התפללנו יכולנו להעביר מסרים פה ושם. אם כי אני הייתי עוד ילד די צעיר שלא שיתפו אותי במשהו, למרות שרציתי מאוד.

ש: אבל ידעת שהפעילות הזאת מתקיימת.

ת: בטח ידעתי. ראיתי אותם גם. ראיתי אותם איך שהם מסתובבים, לעתים חמושים, ואיך שהם נרדפים על ידי הבריטים ומתחבאים ובורחים דרך הסמטאות והגגות. אתה ראית את זה שם. מלחמת השחרור זה פרק בפני עצמו. ללכת ולקבל את כל השיירות האלה שמצליחות לפרוץ ולעמוד ברחוב הזה ליד רוממה שם ולראות את כל, ללכת ולחתוך את עצי הזית של שיח' באדר, היום זה גבעת רם, איפה שהכנסת, ולהביא כדי להבעיר כי הנפט הזה לא כל כך הספיק כדי להבעיר אש ולבשל עליו את האוכל. או להביא עצים ולמכור גם לאנשים כשפגזים נוחתים עליך כל הזמן. אני זוכר שעשו את שדה התעופה המאולתר שם לרגלי שיח' באדר, איפה שהאגם הזה. לפני עמק המצלבה סללו שם. ואז המטוס של בן-גוריון נחת והלכנו לראות אותו. כלומר כל הארועים הראשונים, הטרם-היסטוריים האלה של מדינת ישראל שהיינו עדים להם, הם חוויה בפני עצמה, אבל הם היו גם תקופות לא קלות. תקופות קשות מאוד מבחינת תנאי הקיום והמחייה שלנו.

ש: אז אתה אם כך נשאר בירושלים, ממשיך לעבוד.

ת: כן. עבדתי כמסגר מכאני.

ש: על אילו שנים אנחנו מדברים?

ת: אני מדבר כרגע על '52' כשגמרתי כיתה ח' בבית הספר העירוני לבנים בירושלים ברחוב הרב קוק. אני זוכר שהבריטים פוצצו את רחוב בן-יהודה וזה היה קרוב לבית הספר. רחוב הרב קוק צמוד לזה. רצנו לשם לראות מה קרה שם, את כל ההרס והחורבן שהיה. מ-'52' עברתי לעבוד כנער שליח בהתאחדות בעלי מלאכה ותעשייה זעירה ברחוב בן-יהודה 9. היה שם בית אדום כזה. משם אחר כך עברתי לעבוד כמסגר מכאני ברחוב אגריפס איפה שפעם היה השוק, איפה שבית התעשייה עכשיו. איפה שמסעדת סימה, יש שם כזה קומפלקס עצום. אז זה לא היה כזה, הרי במקורו זה היה שוק. היו בסטות, אנשים היו באים ושמים על הבסטות ואוספים את הכל בערב. זה היה נשאר. אחת הבסטות נפלה לי על הרגל ועד היום אתה רואה שתי האצבעות האלה לא צמחו. כלומר [הייתי שם] עוד לפני שזה הפך להיות מרכז תעשייה. שם עבדתי כמסגר מכאני. בגיל 17, ב-'53', התגייסתי לצה"ל.

ש: אני מבין שהמשפחה שלך בשלב הזה נמצאת באלרואי?

ת: כן, בשלב הזה נמצאת באלרואי. כשאני התגייסתי לצבא והייתי בא לחופשות לאלרואי וראיתי את התנאים וכל הנושא הזה של בתי ספר וחינוך, ואני גידלתי גם, מגיל קטנות אמי חינכה אותי לטפל ולקחת את האחריות לגבי חינוך הילדים והאחים, כל מה שקשור לפגישות עם מנהלים ומורים ומחנכים, מבחינה כלכלית ומבחינה חינוכית. כי אבא ידע ללכת לעבוד, להביא את הכסף ולבוא הביתה, נקודה. להתעסק עם הספרים שלו ולהתפלל שלוש וארבע פעמים ביום.

ש: בשנות החמישים, כשהמשפחה שלך נמצאת כולה באלרואי, הם מצליחים בעבודת החקלאות? ממה הם התפרנסו בעצם?

ת: אבא המשיך לעבוד בחוץ, ואת האדמות האלה, כדי לעבד אותם, היה צריך אילו שהם כלים. כלים לא היו לנו אז בינתיים, סך הכל היינו שנה אחת באלרואי. אחרי שנה עמדנו בתוקף על זה שהם יעברו לחיפה. ש: מי עמד?

ת: אחותי עברה לחיפה. אחרי מלחמת השחרור, בסמוך לה, זה היה ב-'54', היו פה עוד הרבה שכונות פנויות בחיפה.

ש: כשאתה אומר פה אתה מתכוון בסביבות רחוב השומר?

ת: רחוב השומר, רחוב נווזהה, רחוב אפגני. היום אלה מרכזים של יהודי קמישלי. נווזהה ואפגני היו על טהרת יהודי קמישלי.

ש: אתה מדבר איתי כבר על התקופה שערבים בורחים מכאן ויהודי קמישלי מגיעים.

ת: הערבים ברחו מחיפה ויהודי קמישלי התחילו להיכנס לבתים הנטושים שלהם. הם נכנסו לכל הבתים הנטושים באזור אפגני ונווזהה, סביב שוק תלפיות מה שנקרא היום, ברחוב השומר.

ש: מאיפה הם מגיעים לשם?

ת: מכל מיני מקומות. מאלרואי, מירושלים, כל מיני מקומות.

ש: אפילו מירושלים היו מגיעים להנה?

ת: אלה שהיו קרובי משפחה, מין איחוד משפחות כזה. כך למשל אחותי עברה למדרגות מילר מאלרואי. היא היתה בדירה שכורה שם עם בעלה, מזרחי אריה. הם עברו למדרגות מילר בשכונת נווזהה. ואז אנחנו

עברנו לגור איתם. אחר כך חיפשו לנו מקום ובסופו של דבר קנינו את הבית הזה. במחיר שקנינו את הבית הזה יכולנו לקנות בית טוב גם בכרמל באותו מחיר בערך. אבל רחוב השומר היה רחוב יוקרתי. זה היה הדר. ההוד וההדר. זה היה רחוב מאוד יוקרתי, מאוד מבוסס וכך הלאה. בתי כנסת לא היו חסרים ואבא בלי בית כנסת לא היה עובר לשום מקום.

ש: אבל באותן שכונות, נוזהה, היה בית כנסת של קמישלים.

ת: יש בית כנסת. בצמוד לבית שלנו היה שם בית כנסת שגם כן משפחת כהן היתה הגבאי ואבא שלי היה שם החזן בבית הכנסת. היה שליח הציבור. בכל בתי הכנסת פה כמעט הוא שימש שליח ציבור ללא תשלום. יש כאלה שעושים ... כסף, הוא תמיד נתן לדת כסף. ככה בעצם עברנו לפה לרחוב השומר וקנינו את הבית הזה. היינו צריכים לשלם משכנתא מהמשכורת שלי, בינתיים נכנסתי לקבע.

ש: איפה היית בצבא?

ת: בגולני. אחר כך הייתי בצנחנים. לאחר מכן במילואים הייתי במודיעין. עברתי את כל מלחמות ישראל.

ש: זהו, לזה רציתי להגיע... בסופו של דבר הגעת למודיעין?

ת: הגעתי למודיעין ולאחר מכן הייתי המושל כמעט בכל האזורים שנכבשו מסוריה ולבנון. הייתי המושל של המובלעת הסורית.

ש: אתה מדבר איתי על '67?

ת: על '73. ב-'73 נכבשה המובלעת הסורית, כלומר חרפא וחאדר ומזרעת בית-ג'ן ותל שמס וכל האזור הזה שלאחר מכן החזירו אותו. אני הייתי המושל שם מיום הכיבוש ועד ההחזרה שלו, של כל האזור הזה. אני פתחתי את הגדר הטובה ועיצבתי את הדפוסים שלה וכל מה שקשור בזה יחד עם פואד בן-אליעזר, היום שר התקשורת. לאחר מכן הייתי המושל בכל מלחמת לבנון. הייתי מושל דרום לבנון, מזרחה לבנון, צידון, הרי השוף. הכל בתקופות מילואים.

ש: אז הכרת גם את דוקטור דנה יוסי?

ת: בטח, היה יחד איתי חלק מהזמן כי הוא היה מושל בצור ואני הייתי בצידון.

ש: מה שחשוב לי זה התהליך. מפני שאתה יודע ומכיר את המנטליות הערבית והשפה הערבית

ת: זה סיפור בפני עצמו בצורה מעניינת שמראה גם על נקודה מאוד חשובה בין כל הדיאלוג הזה שבין הלאומיות הערבית והתנועה הציונית. אני טוען שאנחנו מנהלים, התנועה הציונית ניהלה עם התנועה הלאומית הערבית ועד ימינו אלה דיאלוג ערל אזניים. דיאלוג בין חרשים-אילמים.

ש: אזניים ערלות.

ת: אזניים ערלות. במלחמת יום כיפור הייתי בחמ"ל כאיש מודיעין. הם ביקשו שאני אעבור לעשות בדיקת אישורים ולתת אישורים למי שרשאי לעלות לרמת הגולן.

ש: אתה היית קצין מודיעין?

ת: קצין מודיעין. סא"ל עקיבא דן היה מושל הגולן. הוא בא ואמר – נחום, אם אתה מוכן להתלוות איתי, אנחנו צריכים לעלות למובלעת הסורית. ואני איש מודיעין סך הכל, לא שום דבר. הוא עלה לשם, היו צריכים לפנות שם איזה 20, 30 דירות מהתושבים כדי שיוכלו לאכלס את חיילי צה"ל בחורף. הרי זו היתה מלחמת אוקטובר נובמבר. זה חורף, זה גשם, זה שלג. עליתי יחד איתי וישבתי איתו במפגש הזה

שהוא עשה עם כל המוכתארים, ראשי החמולות. יום שלם עשה אקרובטיקות. הוא לא הצליח לפנות חדר אחד, דירה אחת. ירדנו למטה והוא בדילמה קשה. ירדנו מרמת הגולן לבסיס שהיה בראש פינה, כי החמ"ל היה בצפת. נכנסנו לראש פינה איפה שהשתכנו פחות או יותר החיילים שלו. אמרתי לו – תראה עקיבא, תן לי לנסות יום אחד. אני אעלה למעלה ונראה מה אני יכול לעשות. עליתי למעלה, שוב אספתי את ראשי החמולות שם והמוכתארים.

ש: למה אתה מתכוון למעלה?

ת: לרמת הגולן, למובלעת הסורית. ירדתי למטה בערב עם שלושים מפתחות, אמרתי לו – בבקשה, כל התרשים לגבי כל מקום ומקום, כולל מי מעביר את מה והכל פנוי ומוכן, כי ממילא אתה רצית לשלם להם שכר דירה. [שאל –] איך הצלחת לעשות את זה? אמרתי לו – פשוט, יש שם חמולות עם מנטליות שונה. לא תמיד הן סובלות אחת את השנייה. לא יכול להיות שאתה בא ואומר אלה יעברו לאלה, אלה יעברו לאלה. תשחט אותם לא יעברו. למה להם ללכת לשם ולהתבזות ולאבד את הכבוד? לגבי הערבי חשוב לו "כראמתי, ארדי, שרפי, דיני". יש להם כמה מונחי יסוד שאתה [צריך להכיר]. [שאל –] איך עשית את זה? אמרתי לו – בצורה הכי פשוטה. הנה, יקבלו אותך גם בתרועות.

ש: כן.

ת: אז הוא עשה את כל האקרובטיקות שאני אהיה המושל. אני הייתי שם המושל. מאוד העריצו אותי, מאוד אהבו אותי ומאוד פחדו ממני כי ידעו דבר אחד – כל מה שהם צריכים - עלי, עד לביטחון. אז אני לא מכיר אף אחד. זאת היתה הצלחה מסחררת. כל הכרזה של גולדה שנחזיר את המובלעת היתה צריכה לגרום להתארגנויות, ואת זה אתה צריך מיד, איך אומרים, לבלום את זה כל עוד זה באיבו. עשיתי את זה שם. עשינו גם הרבה מאוד דברים שקשורים במודיעין שם, גייסנו כל מיני אנשים, אבל זה ענין אחר. מכל מקום, וירא כי טוב, ולא היו מוכנים לוותר. הוציאו צו 8 על צו 8, כי אני סך הכל איש מילואים. החזיקו אותי שם שמונה חודשים עד ששר הביטחון היה צריך לחתום בעצמו על הזה, לא היה אף אחד אחר במקומו, אז אמרו לו שזה הכי טוב שיש. כמובן שבניסיון הזה פתחנו גם את הגדר הטובה במטולה. יותר מאוחר גם בדוב"ב פתחתי את הגדר.

ש: כן.

ת: כשפתחנו במטולה עשינו את המבצע ההיסטורי שאף אחד לא הצליח לחזור עליו. כל היועצים לעניני ערבים למיניהם שיותר מדברים אידיש מערבית, באו וניסו את כוחם שם ולא הצליחו. לקחתי את כל המכובדים של המובלעת הנוצרית בדרום לבנון והבאתי אותם לירושלים לפני התקשורת והפטריארך הגדול שלהם קם ואמר שהמדינה שנחשבה לאויבת היא זו שהושיטה להם יד, היא זו שבאה לרפא את הפצעים שלהם. הם כולם נרדפו כנוצרים בלבנון והמדינה שנחשבה לאויבת היא זו שהושיטה להם יד. זו היתה תעמולה נהדרת. מחלקת ההסברה בלשכת ראש הממשלה. נכנסו לראש עיריית בית לחם שקיבלו אותנו ... שישבנו אצלו. הכנסנו אותם אחר כך למיסה של בית לחם, זה היה בסמוך. על הפעולה הזאת ניסו לחזור במבצע הליטני כשישבתי במטה עם פואד בן-אליעזר.

ש: כן.

ת: זה דבר שאם אני אתן לך דוגמאות אלה אלפי דוגמאות של אבסורדים. האדם שהיה ממונה על האספקה, סא"ל צבי, מפקד המשמר האזרחי בנהריה, קם במטה ואמר שהוא רוצה להקים משמר אזרחי בג'וואינה. אמרתי לו – מה ענין משמר אזרחי לג'וואינה? זה מין בשאינו מינו. על מה אתה מדבר? – לא, אני אקים משמר אזרחי. כי הוא היה מפקד המשמר האזרחי בנהריה. [אמרתי לו –] אל תעשה את זה. ניסיתי לשכנע את פואד. נתנו לו את האישור לעשות את זה. השביע אותם בשעה ארבע. בשעה שבע היו 12 ראשים כרותים. בשעה 12 היו שלושים ראשים כרותים מהצד השני בבור. בקושי הצליחו לאסוף את הרובים. אמרתי להם לא לעשות. קם היועץ לעניני ערבים ואמר שהוא מגייס את כל המוכתארים וראשי החמולות כפעולת הסברה ממשלתית לגבי דרום לבנון, לקחת אותם לירושלים. כשאני שמעתי את התכנית אמרתי לפואד שזה לא ילך. לא בצורה הזאת. אני עשיתי את זה וזה לא ילך ככה. לא שמעו לי. היועץ לעניני ערבים הוא יודע הכל. בסופו של דבר בארבע היה צריך האוטובוס להתחיל לאסוף אותם. בשש פואד מרים לי טלפון אומר לי – נחום, אף לא נפש חיה. אמרתי לו – פואד, אני אמרתי לך. אף אחד לא יהיה, כי לא בצורה הזאת עושים את זה. [שאל –] איך עשית את זה? אמרתי לו – אני הבאתי אותם לבקש אותי לעשות את זה. לא כפיתי עליהם לעשות את זה, כי ברגע שאתה כופה עליהם, "דמו חלאל". זה כמו שאריק שרון בא לצידון. אם היה בא אלי אז כשרצו לעשות את מצעד הניצחון לבשיר ג'ומייל שנבחר לנשיא ומדבר איתי [הייתי אומר לו –] ישאו את הכרזות שאתה רוצה, "כל הכבוד לצה"ל". תבוא תגיד לי. לא. הוא אמר – אם לא ישאו את הכרזות המצעד לא יצעד. אוקיי, אז המצעד לא צעד. כלומר דיאלוג ערל אזניים.

ש: כן.

ת: או שאותו צבי מביא לי 10 משאיות סמיטריילר מלאות שמן, אורז וחיטה לחלק לתושבים. אמרתי לו – מי צריך את זה? הרי התושבים יש להם אוכל. זה מה שנקרא בערבית "מונה". אתה פותח את השק, למטה יורד לך גרישה, בורגול, שישה, חיטה ... מה שאתה רוצה. לבוא ולתת ולהתבזות, לעשות מעצמך קל דעת, כי אז אתה מלמד אותם "הב, הב". באו אלי מרידור, היה אז שר הכלכלה, ושילנסקי. [אמרו –] אייבי נתן אוסף שמיכות לדרום לבנון. אמרתי איזה מין אבסורד זה? לקחתי את שילנסקי ומרידור אמרתי להם – בבקשה, בואו ותראו. פתחתי להם האנגר ענק, 500,000 שמיכות סיניות של המחבלים. – בבקשה, אתם רוצים לחלק? תחלקו. שימו מטבעה "צה"ל" ותחלקו, רק אל תחלקו את זה ככה. פתחתי האנגר ענק של מזון. – בבקשה, תחלקו לכל התושבים אם אתם רוצים, אבל שימו מטבעה של "צה"ל". אל תחלקו ככה. מה עשו הטיפשים? מרוב ההתלהבות ראו שלא צריך כבר שמיכות ואייבי נתן עם כל התעמולה שלו. שילנסקי אמר – נחום, קשה לי להאמין. אמרתי – נכון, קשה להאמין. בואו נפסיק להשתטות בפניהם, נקבל יחס קצת יותר של הערכה. תחזירו את המשאיות האלה. [אמר לי –] מה אתה יודע? 5,000 לירות רק להביא את המשאית. מה אני אחזיר? אמרתי לו – עניי עירך קודמים. תעביר לשכונות המצוקה שלנו, הם יודו לך הרבה יותר, הם צריכים את זה יותר מאשר פה. פה אני אסתדר איתם. זה לא עזר. הוציאו בחטף, בלי אירגון, את כל המזון וחילקו. מה המחבלים אמרו? שהם שלחו את זה לתושבים, כי לא שמו את המטבעה ולא שום דבר שיזהה שזה של "צה"ל, כלום. זה המצב של ערלות אזניים. לכן גם בליטני הייתי, בהרי השוף הייתי 74 יום. שקט פסטורלי בין הדרוזים לבין הנוצרים עם כל

הסדר שעשיתי שם. ישבתי שם בארמון של האמיר בשיר, בבית אל-דין. מבצע ליטני. עשיתי סדר 74 יום. ברגע שירדתי, תהו ובהו התחולל בהרי השוף. אלה שחטו את אלה. ולא בכדי. אני מכיר את הסיבות ואני יודע את הגורמים למה. כי זאת אחת הבעיות. בין מזרח למערב מתנהל תמיד דיאלוג של חרשים-אילמים. זה מביא לאסונות. אם תרצה תקרא את הספר של אהרון הכהן "ישראל והעולם הערבי" שהוא מלא בדוגמאות גם כן עוד מתקופת טרום הישוב והבית הלאומי.

ש: אני מבין אם כך שהם ניצלו את העובדה שאתה דובר ערבית ומשכיל. אני מבין שכבר גמרת תואר שני.

ת: כן. אבל לא זאת הנקודה. הנקודה היתה להכיר את המנטליות שלהם. לדעת את הצרכים שלהם, להבין את קווי החשיבה שלהם, לדעת לצפות את רמת הציפיות שלהם, לדעת לרסן דברים שמתחילים להתרחש, לא לתת להם להגיע לתבערה ואז מים לא יכלו אותה. להבין את התהליכים. להיכנס לראש שלהם. לא די לדעת ערבית.

ש: אוקיי. לדעת ערבית ולהבין את המנטליות. השאלה שלי בעצם מכוונת אל הכלל. אתה מכיר עוד הרבה קמישלים סורים שהעובדה הם מכירים... [את המנטליות] נוצלה לצרכי מודיעין וגישה אל הצד הערבי? ת: יידי, עוד מראשית התנועה הציונית, הרי לא היו לה שום מיחוסים בכיוון המזרח והערבים באזור. [שום] מודיעין. כשפרצו מאורעות תרפ"ט אף אחד מההנהגה הציונית לא היה בארץ. יצחק בן-צבי במקרה נקלע לפה. רק אחרי רצח ארלוזורוב, כשמינו את שרתוק, הוא מינה את אליהו אפשטיין שנקרא [מאוחר יותר] אליהו אילת, לימים נשיא האוניברסיטה העברית ושגריר ישראל בלונדון. אז התחילה הלשכה הערבית. מה היה אליהו אפשטיין ומאיפה שלפו אותו? הוא למד באוניברסיטה האמריקאית בביירות. הם שלפו אותו ועשו ממנו ראש הלשכה הערבית. במה הוא היה יכול להיעזר? הוא היה יכול להיעזר רק באנשי החלוץ של דמשק, אלה שהיו בוגרי תנועת מכב"י, בוגרי בתי הספר העבריים, כמו אליהו ששון שהיה יד ימינו, לימים שר הדואר. אביו של משה ששון שהיה אחר כך שגריר והחזירו אותו, כי לשלוח למדינה ערבית צריך לשלוח פולני ולא יהודי מזרחי ואז הוא מבין יותר את המנטליות. זה מה שקרה במצרים. זה מה שדי חורה לי. לא חורה לי מבחינה אישית או מבחינת המזרח, אלא אנחנו לא מצליחים לשדר על אותם הגלים שנדרשים במציאות המתהווה. אותם אנשי החלוץ גייסו את אנשי המודיעין הבכירים ביותר. אנחנו יכולנו להשפיע על כל החלטה שהיתה בפרלמנט הסורי. יכולנו להעביר כל מה שרצינו. שרים שם היו איתנו, כמו נסיב אל-בכרי. אני מדבר על התקופה של כל שנות השלושים עד מלחמת העולם השנייה, כי שם אני הפסקתי את עבודת הדוקטורט שלי.

ש: אל-בכרי מי היה?

ת: נגיד שר החוץ שלהם. ג'מיל מרדם היה ראש הגוש הלאומי, הממשלה בדמשק. במילים אחרות כל אנשי המודיעין היו חברי החלוץ או אנשים שגייסו אותם חברי החלוץ. עורכי עיתונים וכך הלאה. כלומר אלה ידעו את כל נתיבי ההעפלה הבלתי לגאליים שהבריחו יהודים ממזרח אירופה, מגרמניה. הם היו בעצם בידי אנשי החלוץ. הם העבירו בדרך לא-דרך גם מביירות, גם מלבנון. בניגוד אגב לדעתם של ראשי המוסדות לגבי יהודי גרמניה. אליהו אפשטיין התנגד נחרצות להעלות את יהודי גרמניה בעליה הבלתי לגאלית הזאת, למרות שהקונגרס הציוני רצה להבריח את יהודי גרמניה וכך הלאה. מה הפחד שלו

היה? שמה יהיה אם אנחנו נוצף ביהודים כגון אלה? כי הספרטיפיקטים היו תחת שליטה. הם ידעו לווסת לפי המפתח המפלגתי את מי הם מביאים. לא רוויזיוניסטים, לא כאלה שלא מזוהים ובטח לא יהודים מארצות האיסלם. שרתוק, שישב בבית של נאמן בחלב כל התקופה שהוא כלכל אותו ופירנס אותו בתקופה שגירשו אותו מפה, האדם הזה התחנן אליו – תן לי חמישה סרטיפיקטים. גם את זה הוא לא קיבל. זאת כפיות הטובה וכפיות התודה. אנשים הסתובבו ברחובות ב-1920 כשוויצמן נתן את הקריאה "עם ישראל אייכה?". ועם ישראל הסתובב ברחובות. חיסלו את העסק, המגרשים והבתים, ובאו לעלות. לא נתנו להם לעלות. זאת היתה הבעיה, כי מה יהיה עם יהודים כאלה? גם יהודי גרמניה. אז כשראיינתי את אליהו אילת הוא אמר לי – אני לא התנגדתי. אבל הדוקומנט כתוב בכתב ידו. לא שהוא מודפס. בדרך כלל היו הדוקומנטים מודפסים. זה היה כתוב בכתב ידו שהוא מתנגד. הוא שלח אותו אישי וסודי למשה שרת. יהודי לבנון הקימו מרכזי קליטה. אם ראית בספר שלי אני מביא גם את התמונות שלהם. פירנסו אותם, כלכלו אותם והבריחו אותם, הכניסו אותם לארץ. כאן הפחד היה שמא יתפסו אותם ואז יקזזו מהסרטיפיקטים את העולים הבלתי לגאליים. זאת היתה הבעיה.

ש: כן.

ת: כך שמבחינה זו של המנטליות, אתה צריך לקרוא בין השיטים, לדעת בין השורות. לא רק להבין שפה. לא פעם ישבו איתי בשיחות מתאם פעולות צה"ל בשטחים, ראשי חטיבות וראשי אוגדות עם ראשי חמולות ומוכתארים ואנשי דת מכובדים. אלה מספרים לך סיפור ואלה צוחקים כשאתה רואה שהם אינם מבינים למה הדברים מרמזים. הרי הערבי מדבר איתך במשל או בפתגם או בסיפורת והוא רוצה שתקיש מזה. השפה הערבית היא הרבה יותר מליצית. אם אתה פוגש ערבי הוא מורח אותך מלמעלה למטה בעשרים אלף ברכות עד שהוא אומר לך מה שאתה רוצה. והישראלי היה אומר לו – שורה תחתונה תגיד מה, תחתוך. השפה שלנו היא הרבה יותר דורסנית, הרבה יותר חדה, הרבה יותר אגרסיבית מהבחינה הזאת. אצל הערבים הם הרבה יותר מליצי יושר. כך שאתה צריך לדעת למה הוא מרמז. שאתה מסביר למתאם פעולות צה"ל מה הוא [הערבי] רמז לי, פתאום אורו עיניו – לא חשבתי על זה. אני לא רוצה לחזור על כל הסיפורים.

ש: ... דוגמאות שיש לך. בענין הזה של שילוב יהודי סוריה ביחידות מודיעין ... היו הרבה לדעתך?

ת: הקהילה הזאת של סוריה ולבנון זו הקהילה שתרמה הכי הרבה בתקופת הישוב ובהקמת מדינת ישראל. גם בגלל הגבול המשותף, גם בגלל הסבל שסבלה. הרי הכנופיות הערביות מאיפה באו? באו מדמשק לפה לפרוע. כשהם חזרו לנקום לאן חזרו? חזרו לקהילות. המופתי הירושלמי שגרשו אותו מפה לאן גרשו? ללבנון. משם הוא הסית והדיח. הקהילות הסוריות והלבנוניות שילמו מחיר דמים. אלה בעצם לא זכו אם תשים לב בשום פיצוי. הפיצוי היחיד שהיה אז זה שהיו אליהו ששון ועבאס שהיה בהסתדרות, ובזה זה נגמר. לא היתה שום נציגות של יהודי סוריה ולבנון בשום ממסד פוליטי או באיזה שהוא דבר. ואתה רואה אנשי מודיעין היום שבאים ומשתבחים ואתה מבין את הכשלון שלהם. לא פעם אחת כשבאתי למקום והייתי צריך לשלוט, היה בא איש המודיעין ואומר לי שהכל נקי. אחרי שהיה אומר לי נקי, בתים שלמים של נשק וחמרי חבלה הייתי מוציא. ידעת את המכאובים שלהם, ראית את צורת העבודה שלהם. זה לא זה. לכן כל הפאשלות גם. כי לא די לדעת את השפה הערבית. גם זה בקושי מגמגמים אותה. אתה צריך גם

להביא אותם למצב שידעו לדבר איתך. כמו שאחד מלבנון שהכינוי שלו היה אבו-נואס, כלומר סופר-בנדיט, אמר לי – אף שלטון לבנוני או סורי לא הצליח להוציא ממני את מה שאתה הוצאת ממני בחיך. זה היה אחד המברייחים הגדולים של כלי נשק. הוצאתי את זה ממנו אחד לאחד. כל פעם שהשב"כ היה אומר לי שהשטח נקי ידעתי שאני צריך להתחיל לעבוד עם המחוישים שלי. כך עבדתי ולכן היה לי קשר טוב ותמיד ידעתי לשמור על כבודם ודתם וכבוד האשה, כי זה מה שהם רוצים. זה המצב.

ש: בוא ברשותך, נחזור קצת לחיפה. המשפחה שלך מגיעה לחיפה ב-?

ת: 1954.

ש: מתיישבת ברחוב נוזהה.

ת: בהתחלה, בראשית '54, התיישבה ברחוב נוזהה, במדרגות מילר. שם גרה גם דודתי מלכה ואחותי גרה שם. שם ניסו למצוא לנו בתים שלא מצאו חן בעינינו, בסוף קנינו את הבית שבנה אותו קבלן בשם זטלברך. הוא בנה את זה פה וקנינו את זה ממנו.

ש: זה בית חדש יחסית?

ת: בית חדש שנבנה ולכן אמרתי לך שבמחיר של הדירה הזאת שאתה רואה אותה בקומת קרקע, יכולנו לקנות דירה מקבילה בכרמל ויותר טובה. אבל קנינו את זה כי זה היה רחוב יוקרתי. פה הלכנו לבית הספר, כלומר האחים שלי היו. זה היה ענין המשכי. הייתי צריך לשלם את המשכנתא, הייתי צריך לרהט את הבית. עם המשכורת של אבא אי אפשר היה להתקיים ואנחנו היינו כבר 11 נפשות.

ש: באופן כללי, גם לגבי המשפחה שלך והקהילה הקמישליית, אני מבין שרוב הקהילה היתה שומרת מצוות, נכון?

ת: כולם. ללא יוצא מן הכלל. היו כאלה יחידים שחרגו מהמקובל, כדוגמת בנות שהתאהבו בערבים. למשל הבת של יצחק ביבי. אני זוכר שראיתי אותה בחצר קשורה ומוכה כי הוא בשום אופן לא רצה שהיא תמשיך ללכת עם ערבי והיא אמרה שהיא אוהבת אותו ובסופו של דבר ברחה והתחתנה איתו. היו מקרים חריגים, אבל הקהילה בייסודה היתה מושרשת. היא לא היתה מודעת אפילו לכל הנושא הזה של חרם דרבנו גרשום. כלומר הנישואין של אשה שניה, הפוליגמיים, היו בהחלט מותרים. השכן שלנו בסוריה, בקמישלי, הוא היה נשוי לשתיים. זה היה לגיטימי אם היו לו שתיים או שלוש נשים. לא בעיה. דודי, אח אבי, היה נשוי לשתי נשים. זה היה מקובל.

ש: כן.

ת: אבל הקהילה בייסודה, כל החיים התבססו על המרכז הרוחני שזה היה בית הכנסת, שאחר הצהריים זה היה הופך להיות מין תלמוד תורה או בית מדרש ושם למדתי. שם למדתי בחדר, שם הייתי צריך לבוא ולפתוח את הידיים כדי שהאוסתאז, המועלם, החכם, אם טעיתי, כלומר לא אם אני טעיתי כי בני חמש לימדו בני ארבע, אם זה שהייתי אחראי עליו טעה, אז אני האחראי. הייתי בא ופורש את הידיים והוא היה מוציא את הזה שלו, [אומר] "והוא רחום יכפר עוון ולא ישחית" [ומכה] על היד. או שאם אתה טעית בעצמך הוא היה מורח לך את האזניים בשמן ושם אותך בפניה שהעכברים יאכלו לך את האזניים. זה היה מפחיד אימים בתנאים האלה שהיו שם. אמא שלי היתה מנסה כל הזמן לשחד את החכם בכל מיני מתנות.

כיוון שאני נקראתי על שם האבא שלה נחום, הייתי בן המחמד שלה. [ביקשה מהחכם] שיטפל בי בצורה הוגנת. אבל כל החיים התרכזו סביב בית המדרש הזה, סביב בית הכנסת. אלה היו החיים. ש: משם זה הובא הנה.

ת: משם זה הובא הנה לבית הכנסת שהיה אז בזכרון יוסף בירושלים ולאחר מכן בית הכנסת שהיה פה ברחוב נוזהה, גם כן בית כנסת אבסולוטי של כל הקמישלים.

ש: אני מבין שהיתה כאן קהילה די גדולה של קמישלים. אתה יכול לציין מבחינה מספרית כמה אנשי או משפחות פחות או יותר בשנות החמישים?

ת: אני מעריך שבשנות החמישים היו פה בסביבות ה-2,500, 2,600 איש.

ש: מיוצאי קמישלי?

ת: כן.

ש: שהתרכזו כאן באזור הזה?

ת: לא רק באזור הזה. גם בקרית אתא, גם בירושלים. אתה מדבר על כלל יהודי קמישלי.

ש: אני התכוונתי להנה, אבל טוב שאמרת. 2,600 בירושלים, בקרית אתא ופה בחיפה.

ת: חלק בשומרה.

ש: הלכו להיות חקלאים בשומרה.

ת: כן.

ש: כמה משפחות יש שם בשומרה?

ת: שש, שמונה משפחות.

ש: אתה יכול לציין משפחה עיקרית שם?

ת: לא בשמות. את זה אריה היה יכול להגיד לך או שהוא אמר לך אם שאלת אותו.

ש: כן.

ת: אלה גם קרובי משפחה שלו יותר, בשומרה. אני יכול להגיד לך על משפחה אחת, הבן של יצחק ביבי, אברהם ביבי, גר בשומרה. הוא גם כן עקר מירושלים לשומרה להיות חקלאי.

ש: איפה היו יותר קמישלים לעניות דעתך? בירושלים או פה בחיפה?

ת: לימים, בשנות החמישים, היו יותר בחיפה. חיפה ואלרואי כמובן.

ש: כמה היו פה ביחד בחיפה ואלרואי?

ת: אמרתי לך, כל אזור רחוב אפגני היה על טהרת יהודי קמישלי. כל רחוב נוזהה ומדרגות מילר היו יהודי קמישלי. אלרואי זה יהודי קמישלי, חלק היו יהודי כורדיסטן. זה היה האזור שהיה הכי הרבה מאוכלס מבחינת הקהילה הזאת. בזכרון יוסף היו כמה משפחות. דודי גם היה, משה רחיים, על שם המשפחה, זה שחיתן את אמי לאבא. הבת שלו, דיבה, גרה בטבעון, אבל אחר כך היא עברה.

ש: אז כמה היו כאן בחיפה באמצע שנות החמישים פחות או יותר?

ת: מבחינת כמות?

ש: כן. דיברת על הכל, בכל הארץ כ-2,600 פחות או יותר.

ת: ההערכה שלי היא שכאן באזור הזה היו כ-1,200, 1,400 איש.

ש: זאת אומרת הרוב.

ת: הרוב היו כאן, כן.

ש: כי באמת עד עכשיו היה לי הרושם שהרוב היו בירושלים.

ת: לא.

ש: אז אם כך כמה היו בירושלים?

ת: בירושלים נשארו כמה משפחות, בעיקר בקטמונים. כשאנחנו עברנו הם נשארו. משפחת ביבי, משפחת כהן, משפחת פנחסי, משפחת גרשוני. משפחת משה רחיים עברו לפה, לחיפה. אלה נשארו. או הותיקים שהיו, הקרובים הרחוקים של אמא שלי שגרה בנחלאות, אלה נשארו. כלומר אלה שנשארו זה חלק קטן בזכרון יוסף וחלק בשומרה, אבל לימים אחר כך עברו לקרית יובל, כמו פנחסי וכן הלאה.

ש: אני יודע שבשלב מסוים פה בחיפה היתה איזו מין הפרדה. פתחו עוד בית כנסת אחד. היה איזה שהוא משהו בעדה. ידוע לך על ריב בין אנשים בעדה?

ת: ויכוחים ודיונים תמיד היו. לעם ישראל יש הרבה רבי חובלים, אבל האניה ממשיכה לצוף למזלנו ולא טובעת. היה בית כנסת אחד מרכזי. ברור שהיו חילוקי דעות.

ש: זה היה על רקע מפלגתי?

ת: לא על רקע מפלגתי אלא מי ישלוט במשאבים ובכספים ובהכנסות. בסופו של דבר תמיד ידעו שהאדון כהן הוא הגבאי והחזן. היה מורדוך שאבו שנפטר לפני כשנה, ואבא שלי שהיה שם חזן. זה היה בית הכנסת ברחוב נוזהה. בית הכנסת הוקם, הוא נתפס כבית נטוש ואז עשו בו בית כנסת. ניסו לעשות בצמוד אליו או מתחתיו, אבל זה לא, בסך הכל זה התאחד ביחד אחר כך. זה היה בית כנסת אחד אבל לא היה משהו משמעותי בנושא הזה.

ש: הבנתי. תרשה לי לעבור לארועי ואדי סליב. אני פשוט רוצה להבין האם ליהודי סוריה, לקמישלים, היתה מעורבות בענין הזה?

ת: לחלק קטן כן. כלומר מדרגות מילר מובילות מרחוב נוזהה לואדי סליב. רחוב אפגני מוביל לואדי סליב. כלומר כל אלה שהיו סביבך היו יוצאי צפון אפריקה. קרוב לודאי שחלק גדול מהנערים של יהודי קמישלי גם היו מעורים בתוך כל המערכת הזאת.

ש: אתה ראית ... אותם?

ת: לא.

ש: מאיפה אתה יודע? אני קיבלתי דעה מאנשים אחרים שלא היתה בכלל התערבות של יהודי קמישלי.

ת: לא יכול שלא תהיה התערבות. תראה, אלה גרים אחד בתוך השני, הם חיים אחד בתוך השני, הם משחקים אחד עם השני, הם מבליים אחד עם השני. אני מדבר על הנערים, לא על המבוגרים. בוא נגיד ככה – יהודי קמישלי היו יותר מבוססים מיהודי מרוקו שעלו לואדי סליב. הם היו הרבה יותר ותיקים, הרבה יותר מבוססים. אבל הנערים שיחקו ביחד, כך שהפגנות האלה קרוב לודאי ... אני לא יכול להצביע לך על אדם זה או אחר שלקח חלק בהנהגה של ואדי סליב. זה לא.

ש: זאת אומרת לא היה שם איזה שהוא איש מבוגר, מנהיג, אישיות ציבורית במרכאות או בלי מרכאות מיהודי קמישלי, שהשתתף בהפגנות האלה.

ת: לא. אבל שלא תחשוב. ההנהגה הקמישילית כדוגמה לקחה לא פעם אחת חלק בכל מיני פרעות ומאורעות שהיו בסוריה. היא התנגדה לכל המאורעות האלה שהיו בסוריה. כלומר מבחינת ההנהגה. כולל הסבא שלי שהוא לקח חלק בענין הזה, כלומר נגד הפרעות ונגד כל אותם הדברים שהתרחשו. ש: עכשיו אני חוזר, בדיוק אתה מוביל אותי לנקודה הבאה שרציתי לשאול, במהלך כל הזמן אנחנו יודעים שנשארו יהודים בקמישלי.

ת: נשארו כן.

ש: בתקופות מסויימות, בשנות החמישים והששים, התייחס אליהם השלטון בצורה מאוד מאוד קשה. פה בארץ היתה התארגנות למען עזרה לאותם יהודים? אתה יודע משהו? אולי גם אתה היית אחד המובילים בענין?

ת: יהודי קמישלי שנשארו שם, לסורים לא היה ענין להציק להם. הסורים ראו בתנועה הציונית כפיות טובה וכפיות תודה. ב-37', כשלא היה אוכל כאן בארץ, יהודי קמישלי, דמשק וחלב, התארגנו ושלחו לפה אוכל לאנשי הישוב בארץ. זה עגלים וזה פרות וזה אוכל וכל מה שקשור בזה. והם ... על זה שהצילו את הזה. כלומר הסורים עזרו. הסורים היו מעוניינים אחרי מלחמת העולם הראשונה לאושש את הכלכלה הסורית כי כבר הכל היה הרוס. הצרפתים לא נתנו להם הרי לעשות שום דבר בתקופת המנדט. מלחמת העולם הראשונה כילתה את כל עצי התות והמשי וכל התעשייה הזאת הלכה לעיבוד. כל הכלכלה הסורית היתה על הקרשים. ואז [החלו] עשרות ומאות קריאות של היהודים בסוריה לקהילה הציונית, מתוך תיאום עם אנשי הגוש הלאומי הסורי והלבנוני – בואו ותיקנו פה אדמות. היו מוכנים למכור את כל דרום לבנון בגרושים רק כדי שיבואו. הם האמינו בהון היהודי, ביוזמה, בתיחכום, בהשפעה העולמית של היהודית. היה את לאון בלום בצרפת שהיה יהודי והיהודים יכלו להשפיע עליו ולזרז את עצמאות סוריה. ש: כן.

ת: כל הניסיונות של ג'מיל מרדם ליצור חוד חנית משותף בין הלאומיות הערבית ובין התנועה הציונית האנטי-מנדטורית נכשלו, כי התנועה הציונית היתה שבוייה אחרי האוריינטציה הבריטית. לא היתה מוכנה. הסורים כל הזמן חיזרו, היו מוכנים למכור אלפי דונמים בסוריה ובעיקר באזור הג'זירה כדי לפתח. התנועה הציונית שללה מכל וכל. אתן לך דוגמה הרבה יותר גרועה. בחורן הברון רוטשילד קנה אדמות. הביאו לשם עליה מרומניה. אלה לא ידעו את משפט אלוהי הארץ. מהר מאוד, כמו שאמרתי לך דיאלוג של חרשים, התעמתו עם אנשי הסביבה וברחו משם. בא בן-צבי להנרייטה סאלד ואמר – במקומם בואו נישב את אנשי החלוץ מסוריה. חבל. בשום אופן לא נתנו ולכן לא יישבו והחורן הלך. אותו דבר מייחסים כדוגמה את ראש פינה, מה שנקרא אז ג'עוני, אני מביא את זה בספר. מי שהקים את זה שם זו משפחת סילה[ס], משה סילה. הוא הקים את זה שם.

ש: הוא דמשקאי?

ת: כן. עשר משפחות שבאו לשם מדמשק ומייחסים את ראש פינה לעלייה הרומנית.

ש: רגע, מה שאתה אומר לי זה שמשפחת סילה מדמשק, מתי היא הגיעה הנה?

ת: לפני סוף המאה ה-19.

ש: והיא ייסדה את ראש פינה? עשר משפחות דמשקאיות?

ת: כן. יש את זה בספר. תוכל לקרוא על זה ולראות את התמונות שלהם שם, של משפחת מוסא סילה. עשר משפחות. מכל מקום מה שאני רוצה להגיד לך זה שהסורים התייחסו בצורה טובה כלפי התושבים המקומיים. מי שלא התייחס היו אנשי הכנופיות הערביות ואנשי המופתי ולאחר מכן הנאצים שפעלו בתוך סוריה ולבנון וכך הלאה. פה בהגנה ובפלמ"ח לא קיבלו יהודים מסוריה ומלבנון כי פחדו שמא יהיו בני ערובה ושלא יהיו גיס חמישי ולפלמ"ח בכלל לא קיבלו מזרחיים. זה האבסורד הכי גדול שיכול להיות. ש: אולי בשלבים הראשונים.

ת: לא, בפלמ"ח לא קיבלו יהודים מסוריה ומלבנון. כשאתה בא לגבי הסורים עצמם, ברגע שהם קיבלו את העצמאות שלהם והם היו מאוכזבים מאוד מהתנועה הציונית [הם עשו] כל מה שרק יכלו כדי להקשות עליה. מצד אחד הבעיה המרכזית שעמדה כאן על הפרק בארץ-ישראל היתה שאלה של רוב ומיעוט. הסורים לא יכלו לתרום להתהוות הרוב היהודי פה, לכן הם לא היו יכולים לתת להם לעלות. היהודים הפכו להיות שם כאילו בני ערובה למאבק הציוני. לכן כל יהודי שם בעצם הוכתם בתעודת הזהות שלו עם חותמת שנקראת "מוסאווי", בן דת משה, להבדיל אותו מהאחרים. שם אין לך הבחנה גנטית שתוכל לדעת מי יהודי ומי ערבי. הם דומים. אבל אם הוא רוצה לצאת אז כתוב לו שם בתעודת הזהות שלו מוסאווי ואז הוא לא יכול לצאת את הארץ. היו כמובן כל מיני ניסיונות של הברחות של יהודים משם החוצה. בחלק מהזמן מבחינה הומאנית בלחצים פוליטיים ודיפלומטיים לאיחוד משפחות והתרת עגונות ורווקות שמתבגרות ומזדקנות ואין להם, אז כדי לקיים את מצוות פריה ורביה איפשרו הסורים הגירה לכיוון ארצות הברית. אלה נשארו, לדוגמה בניו-יורק יש קהילה גדולה מאוד של יהודי סוריה. גם במקסיקו, גם בארגנטינה.

ש: בכל התקופות האלה, אני מדבר על שנות החמישים, הששים, השבעים, איך התארגנתם לעזרה, להקמת קול צעקה? היו ארגונים?

ת: אימפוטנטים מאוד. היה את בן-פורת שעמד בראש האגודה הזאת למען יהודי ארצות ערב ולא פעם אחת, אנחנו ידידים טובים ונפגשנו עשרות פעמים בנושא. אותו דבר מרדכי ביבי ברמת-גן ועוד כמה חבר'ה מאנשי המחתרת העיראקית. מכל הניסיונות האלה אנחנו הבנו דבר אחד – כל עוד זה נעשה בשקט זה עדיף, כי ברגע שאתה מעורר את השד כמו שעכשיו ניסו לשחרר את זה שנחשד בריגול במצרים, כי הקימו צעקות ולגבי המצרים זה הפך להיות ענין של יוקרה וכבוד והוא נמק בכלא. בצורה שקטה, אלה לא נפגעו. הסורים לא פגעו ביהודים שם. כמו שאנשי המובלעת הסורית, תמיד אמרו להם שברגע שיבואו הסורים הם ישחטו אותם על שיתוף הפעולה ועל כל מה שהם עשו. הסורים נכנסו ולא נגעו באף אחד. ההיפך, הם רצו שאלה ישמשו דוגמה גם לאנשי רמת הגולן כדי שאנשי רמת הגולן ימשיכו לשתף איתם פעולה בחוליות ריגול ממג'דל שמש. על ימין ועל שמאל תפסנו. הם נתנו להם תחושה טובה. אותו דבר לגבי היהודים. פרשת אלי כהן זה בפני עצמו. אלי כהן מי הוא? ש: מצרי במוצאו.

ת: כן, שהוא הצליח בתוך הזה. כלומר אילו היו יותר במודיעין שלנו מבססים על אנשים כמונו, היו פותרים הרבה מאוד בעיות. כל הנושא הזה של המשא ומתן, בכל הדיאלוגים האלה שהיו, כשמינו את בורג להיות אחראי על האוטונומיה בזמן בגין אמרתי שיצמחו לי פה שערות אם זה יביא איזו שהיא

אוטונומיה. מה זו בכלל אוטונומיה לגביו ומה הוא יודע מזה? כלומר יש דברים שהאילווצים הפוליטיים כאן גורמים לכך שאתה שואל את השאלה המרכזית לגבי מדינת ישראל. האם הקיים הוא בחזקת המקסימום שהיה אפשרי או שהאפשרי היה יכול להיות הרבה מעבר לקיים? אני אומר שהיה יכול להיות הרבה מעבר. יכולנו היום לשבת בכל דרום לבנון, יכולנו לשבת באזורים נרחבים בסוריה ולבנון שלא לדבר על רמת הגולן. יכולנו. לא בפראזה. כמו שכשהסורים רדפו את ערפאת והוא נקלע אז לטריפולי, יצאתי בקריאה שאנחנו נעזור לו, נחלץ אותו, והוא יהיה חייב לנו חוב דמים. כשבאו להסכם מדיני בקמפ-דייויד אמרתי שאסור לנו להשקיע את אותם המיליונים והמיליארדים בבולדוזרים להרס ימית וכל האזור. אתה עושה שלום? תן להם ולא יתווכחו איתך על טאבה. תן להם. הדברים האלה, אנחנו עושים אותם באומללות. בגישה של מדיניות אומללה של מדינת ישראל והעם היהודי שמשלמים מחיר דמים תרתי משמע. גם דמים בכסף וגם דמים בדם. אנחנו משלמים על כל אותן השטויות והאיוולת וכל אחד נותן תמיד תירוץ ושיכנועים למה זה היה נכון. וזה לחלוטין לא נכון. זאת בעיה מהותית בקיום שלנו.

ש: ממה שאני מבין מהדברים האחרונים שלך, עדיפה היתה גישה של שקט ולפעול בצורה דיסקרטית בסוריה וכך היה אפשר

ת: לא לפגוע בכבוד ובגאווה הלאומית כי ברגע שאתה מעמיד אותם במבחן של איום, של לחץ, הם מיד קמים על רגליהם האחוריות ובצדק.

ש: וזה היה מאפשר לשלטון הסורי לאפשר הוצאה של יהודים...?

ת: קח דוגמה – עד היום אין לנו שלום עם סוריה. הגבול השקט ביותר והבטוח ביותר זה הגבול הסורי, יותר מאשר הגבול המצרי שיש לך איתו שלום. שם רצחו כבר ושם הרגו.

ש: אולי מפני שאנחנו יושבים 50, 60 קילומטר מדמשק?

ת: לא. לגמרי לא. הגבול הסורי הוא השקט והבטוח ביותר שקיים. עם הסורים יכולנו מזמן להגיע להסכם שלום. עוד ב-1920 נחתם הסכם שענה על כל הציפיות של התנועה הציונית וייצמן טירפד אותו כי הוא היה הווסאל של האוריינטציה הבריטית שהוא כל דבר דיווח לבריטים והבריטים תמיד חתכו לפני שהתחולל משהו אמיתי. ב-46' נחתם הסכם אומלל בין וייצמן לבין הנוצרים בלבנון. סודי עד היום, לא מדברים עליו, ואנחנו משועבדים לו בסיוע שלנו, למרות שהקהילה היהודית אמרה שאסור להמר על הסוס המארוני. הוא כושל. צריך ליצור קשר עם האיסלם, לא עם הנוצרים. אנחנו קשורים בעבותות שם עד היום עם המובלעת הנוצרית וכך הלאה, מ-46' עם ההסכם הזה שנחתם בין וייצמן לפטריארך... והוא תופס. למה היה הסכם? שלא תקום מדינה פלסטינית בין ארץ-ישראל לבין לבנון בכל אזור דרום לבנון. הרי לפי הספר הלבן אם אתה זוכר עד עכו ומעכו רצו לעשות, אז כדי שלא תקום עוד מדינה פלסטינית שם. זאת הנקודה.

ש: כן.

ת: כל הנושא הזה של המשא ומתן על השלום, אתה מרגיש שכל העסק הזה חסר יציבות וחסר רגליים ואומלל לחלוטין בכל המשא ומתן וכל החוכמולוגים וכל המזרחנים שמנסים לדבר עליו. אני אומר שזה אבסורדי כאדם שנולד שם ומכיר את המנטליות שלהם. אני חקרתי את כל הלאומיות הערבית והתנועה הציונית עקב עבודת הדוקטורט. אני משלתי עליהם בכל המלחמות שהיו. אני מכיר את המנטליות שלהם.

אני יודע איך הם חושבים, איך הם חיים ואיך הם נושמים ומה קורה שם. אתה רואה אצלנו כל חוכמולוג בגרוש בא ורוצה להתהדר באצטלה של המזרחנות והוא מכיר. למה? כי הוא למד את השפה הערבית והוא קורא ערבית. הוא לא מבין דבר אחד, שמה שהוא משתמש וכל אותם הספרים שהוא למד במזרחנות נכתבו בארצות המערב על הערבים.

ש: עוד נושא אחד שאני רוצה איתך ובזה נסיים, אלא אם כן אתה תרצה להוסיף לי עוד משהו שאני לא שאלתי, זה לגבי העזרה ההדדית אם היתה קיימת כאן בחיפה או במקומות אחרים של העדה הקמישילית בינה לבין עצמה. אני מבין שזה התבסס מבית הכנסת, נכון?

ת: תראה, צריך להבין דבר אחד. כל הקהילות היהודיות בארצות האיסלם בדרך כלל היו תמיד מבוססות על איזה שהוא מבנה של מה שנקרא גמילות חסדים ומתן בסתר, צדקה ומרפא, [כמו] קופת חולים. לא קופת חולים הכללית. תמיד זה היה נעשה דרך בית הכנסת או דרך אותם הנגידיים. לא בקול תרועה רמה אלא בקול ענות חלושה שהיו גורמים לאותו אדם לקבל אם זה בחגים ואם זו חלוקה של כל מיני. או שאותם הנצרכים היו באים להתארח בבתים של המכובדים והנדיבים. אותו דבר כאן, כשהיה אז זה היה דרך בית הכנסת שהעבירו לאותם אלה שהיו נצרכים, או לתמוך בהם בריפוי בחולי ובתרופות וכך הלאה.

ש: אתה זוכר כאן תקופות מיוחדות שהגיעו עולים חדשים מקמישילי שהיה צריך לטפל בהם?

ת: כל קרית אתא. היית שם?

ש: כן.

ת: שכונה שלמה של עולי קמישילי.

ש: אתה מדבר על שנות ה... עכשיו.

ת: לא. אלה עולים שבאו גם מאוחר יותר. באו חדשים. זה לא שהם באו לפני מלחמת השחרור. הם באו אחרי מלחמת השחרור והם גרים בקרית אתא. יש שם מושבה שלמה, בית כנסת משגשג שם של יהודי קמישילי.

ש: זה מוסא לוי.

ת: גיסי.

ש: גיסך שהוא שם ...

ת: הוא הגבאי. הוא האדם שמקשר בין העדה לבין העירייה. הוא אדם שדואג לכל הצרכים של הקהילה, לכל הבעיות והממשלות והענינים הפוליטיים.

ש: אתה באופן אישי היית מעורב בעניני הקהילה הקמישילית בארץ ...?

ת: הייתי מעורב. הם רצו פעם אפילו שאני אהיה ראש העדה שלהם. אבל מי שטיפל בכל הנושאים האלה בתהליך ההתאוששות והתקומה זה היה יותר גיסי, אריה מזרחי. הוא טיפל בכל הנושא. אני הייתי צריך כל הזמן, הוא היה בא אלי אם היה צריך לכתוב מכתבים והיה צריך לגרום ללחצים והיה צריך לעשות פגישות וכך הלאה, זה כן. יהודה פנחסי היה גם כן אחד שטיפל בכל הנושא הזה של העדה וכל הקשר הזה עם יהודי קמישילי בחוץ שהוא ניסה, כי הוא גם עבד בסוכנות חלק מהזמן וניסה לשדל שם.

ש: אתה מכיר אדם שמתגורר ברעננה או כפר סבא

ת: חביבו. כך אני חושב קוראים לו. יש כאלה. יש כאלה שגרים בחדרה גם.

ש: יש קמישלים שגרים בחזרה.

ת: כן. בנחליאל שם.

ש: מתי הם הגיעו לשם?

ת: אחרי מלחמת השחרור. בשנות החמישים כבר. בן-דודתי מתגורר שם. יש כאלה שגרים בראשון לציון.

ש: אתה מדבר איתי על גרעינים קטנים יחסית של כמה משפחות, נכון?

ת: נכון.

ש: אתה מוכן להסביר את זה?

ת: כתוצאה מהמודרניזציה, ברגע שאתה מתאושש כלכלית ואתה משפר עמדות מה שנקרא בשפה צבאית, אבל מבחינה כלכלית, אז אתה עובר לדירה אחרת ולמקום מגורים אחר. כתוצאה מנישואים בין-עדתיים או בתוך אותה עדה אז אתה עובר בעקבות הבן או הבת, כמו שאמא שלי עברה מירושלים לפה בגלל שהנכד נולד. אתה רואה בעצם שהקהילה מתפזרת. כמו שהיום אתה נכנס לאפגני אתה לא רואה אף משפחה שם. אתה נכנס לנווזה אתה לא רואה אף משפחה. כל אלה נפוצו. בכרמל ובכל מיני אזורים.

ש: אני מדבר על שנות החמישים. היו עוד כמה גרעינים כמו שבקרית אתא היה גרעין גדול, בחיפה, בירושלים?

ת: בשומרה.

ש: איפה היו גרעינים כאלה בשנות החמישים והששים?

ת: בחזרה.

ש: כמה משפחות היו שם?

ת: בחזרה היו כשמונה או עשר משפחות.

ש: בשכונת נחליאל התימנית?

ת: כן.

ש: כמה משפחות היו שם?

ת: בחזרה היו שם כשמונה, עשר משפחות בשכונת נחליאל. חלק נישאו לתימניות, בראשון לציון. בכל איזור ירושלים כמובן היו מסביב.

ש: התפזרו.

ת: התפזרו, כן. אבל בעיקר בשכונת יובל ובקטמון המקורית. אחר כך היו הרבה עולים שבאו אחרי שנות החמישים ונקלטו בקטמונים י' ו-י"א. הרבה קרובי משפחה שלנו גם גרו שם. גרים עד היום שם, אבל זה אחרי שנות החמישים, אחרי מלחמת השחרור.

ש: הבנתי. אני מבין שאת עבודת הדוקטורט שלך עשית בנושא?

ת: יהודי סוריה ולבנון בין הלאומיות הערבית והתנועה הציונית בין שתי מלחמות העולם.

ש: לאחר מכן הצלחת להשתלב במוסדות הציבוריים בארץ, בתפקידים?

ת: לא. חוץ מאשר בשירותים הצבאיים שלי שתמיד הייתי הדבר הנדרש ביותר. במקומות אחרים זה היה כאילו מעין איום. כשאתה בא ליועץ לענייני ערבים ואתה מנסה להגיד לו כמה דברים אז הוא חושב שהוא הכי חכם בעולם ושמא חלילה אתה תפגום בהילה שלו, אז ברור שאף אחד לא פנה אלי.

ש: אתה ניסית להתקבל?

ת: אני לא ניסיתי בנושא הזה. הייתי כמובן פעיל מבחינה פוליטית בהרבה מאוד מישורים. בנושא החברתי הייתי פעיל במשך עשרים שנה. נתתי הרצאות בכל רחבי הארץ. מסוף שנות השבעים עד בעצם '95.

ש: באיזה תחום?

ת: סוציו-היסטורי. בנושא הזה החברתי של כלל יהודי ארצות האיסלם.

ש: והתיזה המרכזית שלך היא?

ת: שקיימים פה פערים בין-עדתיים שהם לחלוטין לא מוצדקים.

ש: שנובעים?

ת: מאפלייה. אותם הפערים נובעים מאפלייה ממסדית ברורה.

ש: את אותה אפלייה אתה מעלה בספר?

ת: "מתחים ואפלייה עדתית בישראל". אתן לך דוגמה רק מהשנים האחרונות. הקיבוצים קיבלו משהו בסדר גודל של 16 מיליארד שקל. על מה מתווכחים עם ש"ס היום? על 60 מיליון? אתה מבין את הפער הגדול הזה בין 16 מיליארד? ומדברים על עיירות פיתוח. בלי להיכנס לנושא הזה כי זה נושא רחב ומקיף ואת זה אמרתי בספר בצורה די נרחבת ואני גם מלמד ומרצה גם בסמינריונים ומנחה תלמידים לתואר שני ושלישי גם בנושא הזה.

ש: אתה היום מרצה בטכניון?

ת: השנה הפסקתי ללמד בטכניון. אני ממשיך ללמד במכללה בוינגייט ואני מנחה דוקטורנטים מאוניברסיטת אנגליה-פוליטכניקום.

ש: אתה מכיר או היו לך מגעים עם חוקרים אחרים בנושא סוריה ולבנון?

ת: בטח.

ש: מי למשל?

ת: היו כל מיני כאלה שבאו להתייעץ איתי. מנחם לוזיה מקיבוץ אפיקים לדוגמה, הרי היו חלק מאנשי סוריה שעברו לאפיקים. אחר כך היתה הסדרה הזו על יהודי חלב.

ש: משפחת ספרא?

ת: אני חושב שהם עשו עוול לכל יהודי חלב בתיאור הזה. נפגשתי עם מחבר הסדרה מחולתה כמה פעמים בנושא הזה. הוא עשה עוול מבחינת התיאור של כל העניין הציוני בתפיסה הזאת של ...

ש: זה היה מוגזם שם?

ת: ההיפך. הוא תיאר את זה בצורה שלילית מדי. יהודי חלב היו הרבה יותר ציונים ממה שהוא תיאר אותם או בכלל כל ההתייחסות שלהם. זה נכון שזו היתה קהילה מבוססת מאוד. חלב הרי היתה עיר ואם בסוריה עד לפתיחת תעלת סואץ ואז ההילה עברה לכיוון דמשק. אבל חלב היתה עיר המסחר. שם ישבו אנשים מכובדים ומאוד מורמים מעם.

ש: מה עוד?

ת: היו כמה כאלה שחיברו סיפורים שבאו אלי שאני אעזור להם בנושא הזה כמו אסתר חילוואני על יהודי דמשק וכך הלאה, או מבית התפוצות באו אלי וביקשו כל מיני דברים או מכל מיני ספריות שפנו

אלי, או בתי ספר שביקשו שאתן להם סמינריונים או שהייתי הולך ונותן גם השתלמויות למורים להיסטוריה בבתי ספר על הנושא הזה של מורשת קהילות יהודי ארצות האיסלם. בנושא הזה כל הזמן הייתי במגע עם כל החוקרים. אם זה טובי בנושא של יהודי תימן וניני, "באין מרבד קסמים". היינו במגע שוטף כל הזמן עם כל החוקרים האלה ובעיקר המגע הגדול ביותר שלי היה בנושא הסוציו-היסטורי עם ד"ר שלמה סבירסקי, עם סמי סמוחה, אברהם שטאל, סמי מיכאל. בזמנו אז הקמנו את כל התנועה שנקראת צל"ש – ציונים למען שוויון. אביהו מדינה היה בא איתי כל הזמן בנושא המוזיקה של יהודי ארצות האיסלם ויוסף שילוח [בנושא] של האמנות והסרטים והתרבות. אז הייתי היועץ האקדמי ליחידות לגישור פערים באוניברסיטאות חיפה, תל-אביב וירושלים. זו היתה חבורה מאוד איכותית של סטודנטים ומרצים שנקראה צל"ש.

ש: מתי היא הוקמה?

ת: לפני הקרנת הסדרה "עמוד האש – פרקים בתולדות הציונות". היא קמה על בסיס זה. אז שלח לי את זה חיים שירן שעבד בטלוויזיה החינוכית. הוא שלח לי אחד-עשר פרקים ואמר – נחום, תראה, זו הסדרה שרוצים להקרין, תאמר מה דעתך. ראיתי שבכל אחד-עשר הפרקים יהודי ארצות האיסלם הוזכרו במילה אחת. העליה ההמונית מתימן ועד ארצות הברית. תימן. זה הכל. אמרתי שזה מצב אבסורדי. אינני רוצה שהבן שלי יגדל כחסר היסטוריה ותרבות. מדוע ללמד רק את העליה הראשונה, השניה, השלישית, הרביעית והחמישית? אנחנו קוראים ומדלקמים ושום דבר לא במזרח? אז הקמנו את תנועת צל"ש מתוך כל אותם הסטודנטים ועשינו הפגנות מול הטלוויזיה ונפגשנו עם פרופ' ירון שהיה יו"ר ורשות ועם [טומי] לפיד שהיה המנכ"ל.

ש: מתי זה היה?

ת: '81, '82. ועם ועדת החינוך של הכנסת ועם מרדכי אלגרבלי שהיה אז איש ד"ש. ביום שסאדאת בא לנאום הכנסתי איזה 80 סטודנטים לתוך הכנסת ואמרתי שקודם כל בוא נעשה שלום בינינו לפני שאנחנו הולכים לעשות שלום החוצה. מכל העסק הזה, הסדרה "פרקים בתולדות הציונות" הורחבו ל-19 פרקים. לאנוואר נוסייבה נתנו ארבעה פרקים. מה נתנו ליהודי ארצות האיסלם? את הריקודים התימניים, את מבצע עזרא ונחמיה של יהודי עיראק, את אניית יהודה הלוי של יהודי מרוקו. סך הכל, תחבר את הכל ביחד – 12 דקות מתוך 19 פרקים. בדרך כלל עדה שלטת מנסה לדכא ולהתעלם מכל התרבויות האחרות של המיעוטים כביכול שנשלטים. לכן גם כל התרבות הזאת צמחה בעשור האחרון שמתחילה הפריחה שאתה רואה, אביהו מדינה וכל המוזיקה המזרחית. אז היתה מוזיקה של התחנה המרכזית, של הקסטות. לחלוטין. מה שייחסו לתרבות או למוזיקה המזרחית זה מיד היה אום כלתום או פריד אלאטרש. כל הזירה הזאת של יהורם גאון, כל הרומנסות הספרדיות, כל מה שכתב יוסף הלוי, כל מה שנכתבו בעשרות ומאות כרכים. זה מה שאמרתי פעם לפרס בכנס שעשו בכפר המכבייה של פוליטיקאים, אנשי רוח ותקשורת. ישבו שם פרס ומוטה גור והלל ו[שושנה ארבלי] אלמוזלינו ושחל.

ש: צמרת מפא"י.

ת: לא רק צמרת מפא"י. כל הפוליטיקאים. אז אמרתי לו – תדע לך רק דבר אחד מר פרס. כשאתה אומר לאליהו נאווי, ראש עיריית באר שבע שאז קראו לו דאוד אלנאטור, שצפוף לך בעיראקים, יושב פה על

ידך מוטה גור ואומר שיהודי ארצות האיסלם סובלים מפיגור מנטלי. אם הוא רמטכ"ל אני יכול להיות אלוף אצלו? ואתה יושב ונותן לו לגיטימציה על זה שאתה סובל מפיגור מנטלי. תדע לך רק דבר אחד – כשאבות אבותיך רעו עזים בהרים, אבות אבותי חיברו את התלמוד הבבלי. אל תשכח את זאת. כשאתם מדברים על תנועת החלוץ אל תשכחו שהתימנים עלו עוד לפני החלוץ. אל תשכחו גם שהחלוץ היה מעמסה על כתפי הישוב. את אלה היה נוה לחנך על ברכי סטראטיפ חלוצי. הביל"ויים האלה שהם נפלו כמעמסה. כל השכתוב ההיסטורי הזה, האידיאליזציה מצד אחד והעיוות בשכתוב מהצד השני. אנחנו עם אחד והקיום שלנו מותנה באחדות שלנו. אז נפסיק את המשחקים האלה. אבל אתה רואה את הניכור ועד ימינו אלה אתה רואה מה אומרים אורי אור ודודו טופו ואומרים על זה פליטת פה. מה אמרה האומללה הזאת [השחקנית] עכשיו בבחירות? אומרים שזה פליטת פה. אחר כך בהקשר אחר מה אומרת לך שלי יחימוביץ'? שאין יותר אמת מאשר פליטות פה. אבל לא בהקשר הזה, כי בהקשר הזה אלה פליטות אומללות. כלומר כל הדברים האלה אתה רואה את העיוות שבהם, אתה רואה את השכתוב. תפתח את ספרי ההיסטוריה ותראה מה נכתב. לכן גם כששאל אותי פרופסור ירון, ראש הרשות של הטלויזיה וועדת החינוך מה אני נלחם, אמרתי שאינני רוצה שהילדים שלי יגדלו כחסרי היסטוריה ותרבות כי ההורים שלהם נתנו הרבה יותר ממה שההורים שלך נתנו. ההורים שלך לא היו בעימות הארצישראלי. הם לא ישבו על הגבול של הכנופיות הערביות בסוריה ולבנון. ההורים שלי ישבו. משם חדרו הכנופיות לפרוע. לכם לא היה כל קשר עם המאבק הציוני בארץ-ישראל כי כל הארצות הערביות לא היה להן שום ענין איתכם. הארצות הערביות היה להם ענין בארץ-ישראל. כל החלוקה הזאת של סוריה הגדולה, לבנון, ארץ-ישראל וירדן, מה שהחלוקה המנדטורית עשתה וחלוקות אחרות, אבל עד היום הסורים לא מכירים בעצמאות של לבנון. הם רואים בה כחלק מסוריה ובטח מארץ-ישראל. אז תבינו עכשיו מה החלק שאנחנו נתנו במאבק הלאומי עד שהפכו להיות לבני ערובה שם, יהודי סוריה ולבנון, על מזבח המאבק הלאומי. כי לולא היה המאבק הלאומי הארצישראלי הם יכלו לעלות מתי שהם רצו, הם יכלו לנוע לאן שהם רצו ולא להיות בני ערובה של המאבק הזה. מישוהו העריך את זה? בספרות ההיסטורית זה נכתב? מישוהו מלמד את זה, מישוהו רואה את העליות הבלתי-לגאליות שסיכנו את עצמן, כל יהודי סוריה ולבנון, כדי לחלץ יהודים ממזרח אירופה ומגרמניה בניגוד להסכמת המוסדות בארץ? אף אחד לא לומד את זה. זה מה שבעצם חרה לי ועל בסיס זה כתבתי את הספר.

ש: שאלת סיכום – הקליטה של יהודי קמישלי בארץ.

ת: עצמאית לחלוטין היתה.

ש: אתה יכול קצת להרחיב?

ת: אף אחד מהמוסדות לא תמך, אף אחד לא סייע, מעולם לא קיבלנו אגורה אחת. לא לפני מלחמת השחרור ולא אחריה. רק בשנות הששים, בשתדלנות כזאת של אריה מזרחי ופנחסני וכל אלה וקשרים עם מוסדות ופוליטיקה וכך הלאה, אז קיבלנו אילו שהן הקלות לגבי עולים מסוימים. אבל בעיקרון אלה נקלטו בשקט. שכונת נווה שאנן בתל-אביב כדוגמה היתה מלאה ביהודי סוריה, עד שהיה קל מאוד לבריטים לבוא ולחטוף ולהחזיר אותם לכלא. את אלה היה קל לבריטים להוריד ולזרוק מעבר לגבול. אבל את יהודי מזרח אירופה הם לא רצו לשלוח מעבר לגבול. זאת היתה הבעיה גם כן. הסרטיפיקטים לא

נשלחו ליהודי סוריה. כלומר כל תהליך העלייה היה בייסורים. כל חבלי הקליטה היו בייסורים. איש לא
תמך ואיש לא עזר מהמוסדות. לא נתנו סל קליטה ולא היה שום מקום שיארגן.

ש: אלא בשנות הששים ...

ת: שתדלנות.

ש: ... הצליח לשפר במשהו את תנאי הקליטה.

ת: אלה דברים אלמנטריים.

ש: תודה רבה.